

SAHRA ALTI AFRİKA'DA KADIN VE KALKINMA: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI MERKEZLİ BİR İNCELEME*

WOMEN AND DEVELOPMENT IN SUB-SAHARAN AFRICA: A UNITED
NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME CENTERED ANALYSIS

Gamze ATAK ABUKAN**

ABSTRACT

The subject of this article is United Nations Development Programme's (UNDP) women-centered development policies and practices in Sub-Saharan Africa. Written with the aim of bringing women and development issues together in Sub-Saharan Africa, this article aims to examine the extent to which UNDP's policies and practices have touched the lives of African women in the region. The main argument of the study is that the policies and strategies put forward at the discourse level, aiming to touch the lives of African women by UNDP, are not reflected in the projects and practices at the action level to the same extent. The development problems of women in Sub-Saharan Africa are revealed through literature review. The effectiveness and efficiency of UNDP are analyzed within the framework of the identified problems.

Keywords: UNDP, Sub-Saharan Africa, Empowerment of Women, Development, Gender Equality

ÖZ

Bu makalenin konusu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP-United Nations Development Programme) Sahra Altı Afrika'da kadın merkezli kalkınma politika ve uygulamalarıdır. Sahra Altı Afrika'da kadın ve kalkınma konularını aynı eksende buluşturma gayesi ile kaleme alınan bu makale, UNDP'nin politika ve uygulamalarının bölgede kadınların hayatına ne ölçüde dokunduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ortaya konulan temel sav, UNDP tarafından Sahra Altı Afrikalı kadınların hayatına dokunmayı hedefleyen ve söylem düzeyinde öne sürülen politika ve stratejilerin, eylem düzeyinde proje ve uygulamalara aynı ölçüde yansımadığıdır. Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma sorunları literatür taraması yolu ile ortaya konulmaktadır. UNDP'nin etkinliği ve verimliliği belirlenen sorunlar çerçevesinde analiz edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: UNDP, Sahra Altı Afrika, Kadınların Güçlendirilmesi, Kalkınma, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

*Bu makale Gamze ATAK ABUKAN tarafından hazırlanan "Sahra Altı Afrika'da Kadın ve Kalkınma: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Merkezli Bir İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

**Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Orta Doğu ve Afrika Dairesi Başkanlığı, TİKA Uzmanı

E-posta: g.atak@tika.gov.tr

ORCID ID: 0000-0001-7866-4227

Makale Atıf Bilgisi: ATAK ABUKAN Gamze, (2023).

Sahra Altı Afrika'da Kadın Ve Kalkınma: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Merkezli Bir İnceleme,

Avrasya Etüdleri

Gönderim Tarihi: 02.06.2023 Kabul Tarihi: 16.06.2023

GİRİŞ

Tarihsel olarak ekonomi merkezli ele alınan kalkınma anlayışının dönüşüme uğradığı ve kalkınma yaklaşımlarına insan unsurunun hâkim olmaya başladığı günümüzde, kadının kalkınma sürecindeki rolünün incelenmesi büyük önem taşımaktadır.¹ Bu minvalde bir inceleme, adeta *gölge aktörler*² olarak görülerek hayatın pek çok alanında olduğu gibi kalkınma alanında da etki ve katkıları ikincilleştirilen/değersizleştirilen kadınların, bu alandaki hayati rollerinin ortaya konulması açısından elzemdir. Kalkınmanın gerçek anlam ve amaçlarına ulaşması, kadınların kalkınma süreçlerinde eşit ve aktif aktörler olarak yer alması ve eylemesi ile mümkündür ki, kadın bakış açısından yoksun bir kalkınma anlayışının bunu sağlayamayacağı açıktır.

Uzun yıllar boyunca kalkınma yazınında, politikalarında ve uygulamalarında göz ardı edilen kadınların kalkınma sürecindeki konumları ve rolleri zaman içerisinde değişmiş ve dönüşmüştür. Kadın konusu da tüm dünyada, kalkınmaya yönelik çeşitli boyutları içeren doğası ile en üst düzeyde taahhütlerin verildiği ve politika önerilerinin geliştirildiği öncelikli konulardan biri haline almıştır. Kalkınma ve kadın, tarihsel süreç içinde çok boyutlu, çok aktörlü, farklı bakış açılarını ihtiva eden kapsamlı bir alana evrilmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP-United Nations Development Programme) ise ortaya koyduğu politika ve stratejilerin sonuçları itibarıyla kalkınma ve kadın alanına yön veren uluslararası aktörlerden biri haline gelmiştir.

Çalışmanın coğrafi odak noktasını Sahra Altı Afrika oluşturmaktadır. Sahra Altı Afrika'nın coğrafi bir tanım olarak net olduğu düşünülse de farklı kuruluşların bölgeyi farklı sınırlarla tanımladığı gözlenmektedir.³ Makalenin UNDP merkezli bir çalışma olmasına bağlı olarak kabul edilen UNDP Sahra Altı Afrika tanımı ise Cezayir, Cibuti, Fas, Libya, Mısır, Somali, Sudan ve Tunus dışında Afrika kıtasında bulunan 46 ülkeyi kapsamaktadır.⁴ Sahra Altı Afrika'da kadın

- 1 A. F. Aysan ve D. Dumludağ (ed.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014.
- 2 H. P. Özcan, "Toplumsal Cinsiyet Politikaları Merkezli Kalkınma ve Kalkınma Yardımı Stratejileri" (Uzmanlık Tezi), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Ankara, 2010, s. 9.
- 3 WB, "Sub Saharan Africa", 2023, <https://data.worldbank.org/country/ZG>, Erişim: 1.6.2023; UNSTATS, "Regional groupings used in Report and Statistical Annex - Sub Saharan Africa", 2023, <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/regional-groups/>, Erişim: 1.6.2023; UNICEF, "Regional Classifications", 2023, <https://data.unicef.org/regionalclassifications/>, Erişim: 1.6.2023.
- 4 Angola, Gabon, Nijerya, Benin, Gambiya, Ruanda, Botsvana, Gana, Sao Tome ve Principe, Burkina Faso, Gine, Senegal, Burundi, Gine-Bissau, Seyşeller, Kamerun, Kenya, Sierra Leone, Cabo Verde, Lesoto, Güney Afrika, Orta Afrika Cumhuriyeti, Liberya, Güney Sudan, Çad, Madagaskar, Esvatini, Komorlar, Malavi, Tanzanya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mali, Togo, Kongo Cumhuriyeti, Moritanya, Uganda, Fildişi Sahili, Morityus, Zambiya, Ekvator Ginesi, Mozambik, Zimbabve, Eritre, Namibya, Etiyopya, Nijer. UNDP Data Center, "Human Development Insights", 2023, <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks>, Erişim: 1.6.2023.

ve kalkınma konusunda yapılacak bölgesel bir değerlendirme, kuşkusuz pek çok faktörün göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Afrikalı kadınların kalkınmanın pek çok boyutuyla ilişkilendirilebilecek sorunları çoğu zaman birbiri ile bağlantılı ve hayatın hemen her alanına dair sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorun alanlarının sınırsızlığı buna karşılık makale kapsamının sınırlılığı hususları göz önünde bulundurularak, bölgesel düzeydeki temel yönelimlerden ve ortak paydalardan hareket edilerek seçim yapma ve genellemelere başvurma zorunluluğu doğmuştur.

Bu çalışmada, kalkınma ve kadın konusunun Sahra Altı Afrika'ya özgü özelliklerinin ve sorun alanlarının izi sürülmekte; UNDP politika ve uygulamaları merkezinde bir değerlendirme yapılmaktadır. Sahra Altı Afrika'da kadın ve kalkınma konularını aynı eksende buluşturma gayesiyle yazılan bu makale, meseleyi nitel veri analizi yöntemleri kullanılarak gerçekçi ve bütüncül bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu noktada, konuya ilişkin kitaplar, makaleler ve raporlar başta olmak üzere çeşitli yazılı kaynaklar incelenmekte; ulaşılan sonuçları desteklemek amacıyla sayısal ve istatistiksel verilerden yararlanılmaktadır.

Ulusal ve uluslararası alanda elde edilen kazanımlara rağmen Sahra Altı Afrika, kadınların sorunlarını kapsayıcı bir biçimde ele alma ve söz konusu sorunlara kalıcı çözümler sunma noktasından uzak bir bölge görünümündedir. Bu minvalde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi hedefi altında kaydedilen ilerlemelere rağmen, Sahra Altı Afrika'da *kronikleşmiş* ve *kadınlaş(tırıl)mış* pek çok sorun varlığını muhafaza etmektedir.

Sahra Altı Afrika'da kadınların hayatın hemen her alanında karşı karşıya kaldıkları muhtelif sorunların siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel hayatın tüm derinliklerine sirayet etmiş olması, Afrikalı kadınlara yönelik basit bir sorun alanları-çözüm önerileri denklemine geçersiz kılmakta ve kapsamlı bir anlayış/kavrayış dönüşümünü gerektirmektedir. Bu ise kadınların kalkınma sürecindeki rolünün ortaya konulması, kalkınma politika ve uygulamalarına yalnızca pasif alıcılar olarak değil aktif aktörler olarak dâhil edilmesi ve bakış açılarının kalkınmanın ana parametrelerinden biri haline getirilmesi ile mümkün olacaktır.

Bu minvalde, UNDP tarafından Afrikalı kadınların hayatına dokunmayı hedefleyen ve söylem düzeyinde ortaya konulan politika ve stratejilerin, eylem düzeyinde proje ve uygulamalara aynı ölçüde yansımadağı bu makalenin ana savını oluşturmaktadır. Sahra Altı Afrika'da kadınların sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında son derece önemli bir role sahip olduğu; küresel düzeyde öncü

konumda bulunan UNDP'nin kalkınma ve kadın odaklı söylem ve eylemleri arasındaki boşluğu ortadan kaldırmasının bu alandaki etkinliği ve verimliliğine katkıda bulunacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI'NA SAHRA ALTI AFRİKA'DA KADIN MERCEĞİNDEN BAKIŞ

*“Toplumsal cinsiyet eşitliği kendi içinde bir hedeften daha fazlasıdır.
Bu, yoksulluğu azaltma, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme
ve iyi yönetim kurma zorluğuna göğüs germenin bir ön koşuludur.”⁵*

Kofi Annan

*“Eğer Afrika'da başarısız olursak,
dünyada da başarısız oluruz.”⁶*

António Guterres

1. Sahra Altı Afrika'da Kadınların Kalkınma Sorunları Üzerine

Dünyanın pek çok coğrafyasına benzer biçimde, Sahra Altı Afrika'da da kadınların hayatın hemen her alanında karşı karşıya kaldıkları muhtelif sorun alanları bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası alanda cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi hususlarındaki kazanımlara rağmen Sahra Altı Afrika, kadınların sorunlarını kapsayıcı bir biçimde ele alma ve söz konusu sorunlara kalıcı çözümler sunma noktasından uzak bir bölge görünümündedir.

Makalenin bu bölümünde Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın meselesi kapsamında sorunlar incelenmektedir. Analizin belkemiğini ise Afrika Birliği (AfB) tarafından yayınlanan Afrikalı Kadınların Onyılı Raporu (2010-2020) teşkil etmektedir. Afrikalı kadınların sorunlarını doğrudan muhatapları gözünden değerlendiren rapora göre başlıca sorun alanlarını; kadınların ekonomiye katılımı, tarım alanında kadınlar, iklim değişimi, sağlık, eğitim, kadına karşı şiddet ve yönetim teşkil etmektedir.

5 K. Annan, “Statement Delivered at the Conference on African Women and Economic Development”, *Press Release SG/SM/6544 REC/27*, 30.4.1998, <https://press.un.org/en/1998/19980430.SGSM6544.html>, Erişim: 1.6.2023.

6 A. Guterres, “If We Fail in Africa, We Will Fail in the World, António Guterres Tells UN Staff”, *Africa Renewal*, 2017, <https://www.un.org/africarenewal/news/if-we-fail-africa-we-will-fail-world-ant%C3%B3nio-guterres-tells-un-staff>, Erişim: 1.6.2023.

UNDP'nin yaklaşımı ise 2016 yılında yayınlanan Afrika İnsani Kalkınma Raporu merkezinde ele alınmaktadır. Söz konusu raporun ana temasını toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi teşkil etmektedir. Çalışmada Afrikalı kadınların kalkınma meseleleri hem mevcut durum analizi hem de UNDP penceresinden çözüm önerileri ile ele alınmaktadır. Söz konusu rapor da sağlık, eğitim, ekonomik katılım ve yönetim alanları merkezli bir analiz sunmakta olup ek olarak yasalar ve normların da üzerinde durmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN WOMEN-United Nations Women) ise kadınların yukarıda anılan eğitim, ekonomik katılım ve yönetim alanında etkin olma olanaklarını daraltan daha köklü bir fenomeni vurgulamaktadır: kadınların sadece gelir değil, vakit yoksulu da olmaları. Kadınlar geleneksel rollerin yüklediği sorumluluklar nedeni ile insani kalkınmalarını sağlayacak vakitten mahrum kalmaktadır.⁷

Sahra Altı Afrika'da kadın ve kalkınma literatürü incelendiğinde de anılan dokümanların sunduğu meselelerin öne çıktığı gözlenmektedir. Organizasyon ve takip kolaylığı açısından, öne çıkan sorun alanları ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Söz konusu yol izlenirken bölgenin genişliği ve çok boyutluluğu mümkün olduğunca göz ardı edilmemeye çalışılmakta; ülke ve alt-bölge farklılıklarının mevcut olduğu durumlarda bu hususların altı çizilmektedir.

1.1. Normlar

Küresel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve pek çok ülkede yasal alanda olumlu yönde hızlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Ancak yasal düzeyde ulaşılan eşitlik formel eşitliği sağlarken, toplumsal bir dönüşüm yaşanmadan gerçek eşitliğe ulaşmak mümkün olmamıştır.⁸ Yaşanan formel eşitlik süreci, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini tahkim edici toplumsal normların direnci ile karşılaşmış;⁹ gerçek eşitliğe dönüşememiş ve hayata tam anlamı

7 UN WOMEN tarafından ortaya konulan "Kalkınmada Kadınların Rolüne İlişkin Dünya Araştırması", ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde ekonomide kadınların rolü üzerinde etkisi olan seçilmiş kalkınma temalarına odaklanmaktadır. Söz konusu araştırma, kadınların yaşadığı çifte açmazı ele almak amacıyla kadınlar arasında yüksek düzeyde gelir ve zaman yoksulluğunun nedenlerine odaklanmaktadır. Makroekonomik açıdan kadınların zaman ve gelir yoksulluğunu azaltan politika müdahalelerine yapılan harcamaların, bireyler, ekonomiler ve toplumlar için yarattığı olumlu dışsallıklar ile tüketimden ziyade yatırım olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. UN WOMEN, "World Survey on the Role of Women in Development 2019 - Why Addressing Women's Income and Time Poverty Matters for Sustainable Development", *Research and Data section of UN Women*, 2020, <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/06/world-survey-on-the-role-of-women-in-development-2019>, Erişim: 1.6.2023.

8 T. Rippenaar-Joseph, "Mainstreaming Women in Development? A Gender Analysis of the United Nations Development Programme in South Africa" (Ph.D. Tezi), University of Stellenbosch, Stellenbosch, 2009, s. 23.

9 L. E. Nanziri, "Women, Inclusive Finance and the Quality of Life: Evidence from Zambia", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa* içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, s. 286; R. Baldé,

ile dokunamamıştır. Süreci Sahra Altı Afrika bağlamında değerlendiren Konte & Tirivayi'nin ifadesi ile toplumsal cinsiyet eşitliği yolu; kendilerini adetler-törelere, kültürel faaliyetler ve formel-enformel yasalar ile ifade eden dirençli normlar, gelenekler ve davranış kurallarına dayanan ayrımcı sosyal kurumlar ile tıkanmıştır.¹⁰

Dünyanın geri kalanı gibi AfB üyeleri de ayrımcılıkla mücadeleye yönelik birçok anlaşma imzalamış, bölgesel ekonomik birlikler bu alanda yükümlülükler belirlemiş, ülkeler de tikel olarak önemli yasalar çıkarmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yasalar çıkaran ve uluslararası-bölgesel anlaşmaları imzalayan ülkeler incelendiğinde, neredeyse tüm Sahra Altı Afrika ülkelerinin birden çok yasal düzenleme gerçekleştirdiği gözlenmektedir.¹¹ Ancak birçok bölgede gelenekler yasaları etkisiz bırakmıştır.

Dünyanın tüm coğrafyalarında sosyal normlar tarihsel olarak kadın-erkek eşitsizliğini derinleştirecek şekilde gelişmiş olup son iki yüzyılda bunun değişmesi için önemli mücadeleler verilmiştir. Bu mücadelelerin de etkisiyle ekonomik ve sosyal şartlar her yerde belli ölçülerde kadınlar lehine değişmiştir. Ancak Sahra Altı Afrika'da bu değişim çok sınırlı kalmıştır. Bölgede hala üç faktörün kadın faillğine zarar verdiği görülmektedir: hane kaynakları üzerinde yetki yetersizliği, şiddet ve erken evlilik. Bu faktörler kadınların güçlenmesini engellerken oluşan zaafılar da bir kısır döngü yaratarak anılan faktörleri geliştirmektedir.¹² Mülkiyet hakkı mahrumiyeti ve ücretsiz ev işlerinin kadınlar açısından yarattığı zaman maliyeti, normların ve geleneklerin yarattığı diğer sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Mali ve Kamerun'u inceledikleri çalışmalarında Ntuli & Kwenda bu iki problemin ücret eşitsizliğine neden olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirdiğini iddia etmektedir.¹³ Baldé de ücretsiz ev işleri bağlamında benzer sonuçlara Nijerya için ulaşmıştır.¹⁴

Normlar dünyanın birçok yerinde kadınlar aleyhine eşitsizlik yaratırken Sahra Altı Afrika özelinde bu durumu derinleştiren, geleneksel idareler altında kadınları

"Unpaid Care Work Inequality and Women's Employment Outcomes in Senegal", Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, s. 240.

10 M. Konte ve N. Tirivayi, "Introduction", Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, s. 6.

11 UNDP, "Africa Human Development Report 2016 - Accelerating Gender Equality and Women's Empowerment in Africa", Regional Bureau for Africa, New York, 2016, ss. 95-99.

12 Age, s. 99; S. A. Koissy-Kpein, "Achieving Gender Equality in Education in Sub-Saharan Africa: Progress and Challenges in Moving from the MDGs to the SDGs", Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, ss. 151-154.

13 M. Ntuli ve P. Kwenda, "Gender Gaps in Employment and Wages in Sub-Saharan Africa: A Review", Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020.

14 Baldé, age.

ikincilleştiren normların güçlendirilmesidir. Afrika İnsani Kalkınma Raporu neredeyse bütün Sahra Altı Afrika ülkelerinde geleneksel otoritelerin kadınlara karşı ayrımcı yönetim sergileme algısı taşıdığını göstermektedir.¹⁵ Bu idareler alternatif yasal otorite teşkil etmekte, ulusal yasa değişimlerinin pozitif etkisine karşı bir direnç merkezi oluşturmakta, bunu yaparken de güçlerini toprak mülkiyeti sisteminden almaktadır. Örneğin -birçok Afrika ülkesi gibi- Uganda'da toprakların %80'i geleneksel idarelerin yönetiminde olup, kullanım hakları bu idareler tarafından kadınları ikincilleştiren normlar uyarınca dağıtılmaktadır.¹⁶ Yine, Tanzanya yasaları da kadınlara toprak mülkiyeti vermekle birlikte kabile topraklarının miras dağılımını istisna olarak geleneksel idarelere devretmiştir.¹⁷ Bu durum, Sahra Altı Afrika'da büyük çoğunluğu tarım ile uğraşan kadınların tarım arazileri üzerinde hak talep etme imkânlarını geleneksel idarelerin insafına bırakmıştır.

Sahra Altı Afrika'da mevcut geleneksel normlar kadınların hayatını doğrudan etkilemekte; kalkınma çabalarının önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bu kapsamda, Afrikalı kadının geleneksel normlar uyarınca tanımlanan hak ve yükümlülüklerinin yeniden ele alınması ile kalkınma çabalarının eşit ve aktif aktörleri olarak yerlerini almalarına imkân sağlanması büyük önem taşımaktadır.

1.2. Toprak Mülkiyeti, Tarım, İklim Değişimi ve Çevre

Sahra Altı Afrika'da kadınların tarım sektöründe yaşadıkları en önemli sorunlar, toprak mülkiyeti konusunda karşılaştıkları ayrımcılık ve iklim değişimi ile çevresel tahribatın etkisinin kadın yaşam ve çalışma alanlarını olumsuz etkilemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın her yerinde toprak mülkiyeti erkekler lehine olsa da Afrika'da fark çok daha derindir. Birçok ülkede kırsal alanda yaşayan kadınların %70'ten fazlası tarımla ilgilenirken bunların %10'dan azı toprağa sahiptir. Bu durum sadece, kadınların %20'den fazlasının toprak sahibi olabildiği Güney Afrika ülkeleri ve Yeşil Burun için farklıdır.¹⁸ Tarımsal üretimin önemli ölçüde kadınlar eli ile gerçekleştirilmesi bu durumun yarattığı eşitsizlik ve adaletsizliğin boyutunu artırmaktadır. Toprak mülkiyeti kadınların kredi gibi diğer finansal kaynaklara erişimine olanak sağlarken bundan mahrumiyet yaşam

15 UNDP, age, ss. 101-102.

16 F. Mwesigye, M. Guloba ve M. Barungi, "Women's Land Rights and Agricultural Productivity in Uganda", Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020.

17 T. M. Melesse ve Y. M. Awel, "Land Tenure, Gender and Productivity in Ethiopia and Tanzania", Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, ss. 93-94.

18 UNDP, age, ss. 58-59.

koşullarını zorlaştırmakta, beslenme kalitelerini düşürmekte ve sosyal statülerini olumsuz etkilemektedir.¹⁹ Kevane buna ek olarak kadınların erişim kapasitelerinin sınırlandığı tek unsurun toprak olmadığını; gübre, kredi, sigorta gibi destek unsurlarına erişmelerinin önünde de engeller olduğunu ve tüm bu kaynaklara erişimde eşitlik sağlandığı takdirde tarımsal verimde cinsiyet farkına rastlanmayacağını belirtmektedir.²⁰ Kenya'yı incelediği analizinde Alene vd. de eğitim ve kaynak bakımından eşitlik sağlandığı takdirde verim farkına rastlanmadığı sonucuna ulaşmıştır.²¹ Melesse & Awel ise Etiyopya ve Tanzanya'da kadınların toprak mülkiyetinin artmasının tarımsal verimi artırdığını göstermektedir.²² Njuki & Miller de kadınların üretim kaynaklarına erkeklerle eşit erişiminin verimi %20-30 artırdığını ifade etmektedir.²³ Bu da hükümetlerin çıkardıkları yasaları tatbik edecek mekanizmaları kurmalarının sadece kadınları değil, genel olarak ekonomiyi de olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Sahra Altı Afrika'da tarımın yanında hayvancılık da kadınların önemli roller üstlendikleri bir diğer alandır. Köhler-Rollefson'un ifadesi ile kadınlar hayvancılığın "görünmez koruyucularıdır".²⁴ Bu alanda en az erkekler kadar etkin rol üstlenen kadınların katkıları hafife alınmakta, küçümsenmekte ve görmezden gelinmektedir.²⁵ Ayrıca kadınlar araziye, işgücüne, sermayeye, doğal kaynaklara, sosyal ağlara, yenilikçi teknolojilere ve pazarlama kanallarına erişimde de erkeklerden daha büyük kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır.²⁶ Bu noktada, kapasite gelişimine önemli katkısı olan kooperatiflerde temsil oranının Kenya'da %27,6 ve Ruanda'da %3,1 seviyesinde olması bu eşitsizliğin göstergelerinden biridir.²⁷ Bu

19 S. Jacobs, "Gender, Agrarian Reforms and Land Rights", The Routledge Handbook of Gender and Development içinde, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015, ss. 95-96.

20 M. Kevane, "Changing Access to Land for Women in Sub-Saharan Africa", The Routledge Handbook of Gender and Development içinde, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015.

21 A. D. Alene vd., "Economic Efficiency and Supply Response of Women as Farm Managers: Comparative Evidence from Western Kenya", *World Development*, C. 36, S. 7, 2008.

22 T. M. Melesse ve Y. M. Awel, age.

23 J. Njuki ve B. Miller, "Making Livestock Research and Development Programs and Policies More Gender Responsive", Women, Livestock Ownership and Markets: Bridging the Gender Gap in Eastern and Southern Africa, Routledge, London, 2013, ss. 112-113.

24 I. Köhler-Rollefson, "Invisible Guardians - Women Manage Livestock Diversity", *Animal Production and Health Working Paper No. 174*, Food and Agriculture Organization, Rome, 2012.

25 Age, s. 7.

26 A. J. Hovorka, "Gender And Livestock in Developing Nations", The Routledge Handbook of Gender and Development içinde, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015, s. 140.

27 Njuki ve Miller, age, s. 112.

farkı kapatmak adına Njuki & Miller hayvancılık araştırma ve geliştirme alanındaki proje, program ve politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı ve kadınların güçlendirilmesine katkı sunacak şekilde tasarlanması gerektiğini belirtmektedir.²⁸

Tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlayan kadınların Sahra Altı Afrika'da karşı karşıya oldukları ve eşitsizliği derinleştiren, iklim şokları ve çevresel yıpranmadır. Bu şoklara karşı kadınlar; kaynaklara sınırlı erişim, cinsiyete dayalı iş bölümü ve diğer kültürel kısıtlamalar nedeni ile daha hassastır.²⁹ Sahra Altı Afrika özellikle son yirmi yılda birçok kez ağır kuraklık yaşamıştır. Bu süreçlerin en büyük mağdurlarını, gelirlerinin önemli bölümünü kuraklıktan en çok etkilenen tarım sektöründen elde eden kadınların oluşturduğu gözlenmektedir. Şokların kadınlara tek olumsuz etkisi gelir kaybı da değildir. Bu şoklarda aileler öncelikle kız çocuklarının eğitimi durdurma ve kız çocuklarını evlendirme eğiliminde olmuştur. Mbaye bu etkileri ortadan kaldırmak veya yumuşatmak için sigorta ve sosyal transfer gibi sosyal koruma sistemlerinin geliştirilmesini, sulama sistemleri ve tarımın modernizasyonunu ve şoklara karşı direnç sağlayacak finansal pazarlara erişimi önermektedir.³⁰ Schwerhoff & Konte ise bu tür yardımların sorunu değil semptomu gidereceğini ifade ederek iklim politikasında toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması gerektiğini belirtmektedir.³¹

İklim şoklarının da etkilediği çevresel yıpranma ise doğrudan kadınların yaşam kaynaklarını tehdit etmektedir. Su kaynaklarının azalması, su temini için gerekli süreyi artırmaktadır. Ayrıca Sahra Altı Afrika'nın büyük bölümünde pişirme ve ısınma için enerji kaynağı olarak odun kullanılmakta olup odun toplama işini de çoğunlukla kadınlar üstlenmektedir. Ormanların azalması ise odun toplama süresini uzatmakta, kadınların iş yükünü artırmaktadır.³² Teknolojinin tarımsal arazileri genişletmesi de ormanları tahrip eden bir diğer faktördür. Teknoloji ve tarımsal arazi erişimi olmayan, sürecin nimetlerinden doğrudan faydalanamayan kadınlar hem artan iş yükü ile hem de ormanlar gibi alternatif beslenme ve gelir temini alanlarının daralması sorunu ile karşılaşmaktadır.³³ Bu sorunların altını çizen Af-

28 Age.

29 G. Schwerhoff ve M. Konte, "Gender and Climate Change: Towards Comprehensive Policy Options", Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, s. 63.

30 L. M. Mbaye, "Weather Shocks and Women Empowerment", Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020.

31 Schwerhoff ve Konte, age, s. 63.

32 UNDP, age, ss. 70-71.

33 Age, ss. 59, 71.

rika İnsani Kalkınma Raporu çözüm olarak çevresel etki analizlerinin toplumsal cinsiyet hassasiyetini içermesi gerektiğini belirtmektedir.³⁴

Şekil 1: Kadın ve Kalkınma / Karikatür

Kaynak: Africa Cartoons, "Tag Archives: Development", 2014.

Erkek ve kadın işgücünün yaygın ve yoğun biçimde kullanıldığı, kadınların hem toprak mülkiyeti hem de bununla bağlantılı finansal olanaklara erişimde ciddi ayrımcılıklarla karşı karşıya kalmaları tarım alanında kadın emeğini görünmez kılmakta; Sahra Altı Afrika ekonomileri için yaratmış oldukları katma değeri perdelemektedir. Yine, iklim değişimi ve çevresel tahribatın tarım sektörü üzerindeki etkileri kadınları daha derinden etkilemektedir. Bu minvalde, Afrika'lı kadınların tarım alanındaki potansiyellerinin sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ana parametrelerden biri olarak göz önünde bulundurulması hayati önem taşımaktadır.

1.3. Ücretsiz Bakım ve Ev İşleri

Ücretsiz bakım ve ev işleri üretken, öğrenme potansiyeli ve yaratıcılığı olan işgücünün yenilenmesi ve çoğaltılması yoluyla insanların refahlarına ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Ancak bu katkının emek ve zaman maliyetine mukabil maddi bir karşılığının olmaması, bu maliyetin ayrımcı toplumsal normlar ve cinsiyetçi önyargılar ile büyük ölçüde omzuna yıkıldığı kadınların refah ve kalkınmalarının önünde engel oluşturmaktadır. Söz konusu işlerin yoğunluğu

34 Age, s. 72.

nedeniyle kadınlar gelir getirici alternatif işlerde çalışmamakta, yoksulluk tuzağında kalmaktadır. Gelir getirici işlerde çalışan kadınlar ise genellikle esnek çalışabilecekleri kayıt dışı sektörü tercih etmekte ve düşük ücrete razı olmaktadır. Kadınların çalışma hayatına katılmasını yüceltlen kalkınma söylemlerinin ücretsiz ev işlerinin zaman maliyetini göz ardı etmesi, hem ev işi hem de ücretli iş yapan kadınların sağlığını da riske etmektedir. Birçok çalışma, kadınların yoğun iş temposundan kaynaklanan sağlık problemlerini ortaya koymaktadır. Ücretsiz bakım ve ev işlerinden kaynaklanan eşitsizliği derinleştiren ve kuşaklar arası ileten bir diğer faktör ise kız çocuklarının da erkek çocukların bir buçuk katı kadar zamanı bu işlere harcamasıdır. Özellikle bakım ve ev işlerini başkalarına yaptırabilecek olanaktan mahrum olan yoksul aileler bu işleri çocukları arasında paylaşmaktadır. Bu durum ise hem yoksulluğu ve eşitsizliği derinleştirmekte hem de kız çocuklarının daha ağır bir maliyetle eğitim gibi kapasitelerini geliştirebilecekleri faaliyetlerden uzak kalmalarına neden olarak gelecek kuşaklar için eşitsizlik yaratmaktadır.³⁵

Şekil 2: Ücretsiz Bakım ve Ev İşleri / Karikatür

Kaynak: WUNRN, "2012 Cartoons - Water & Sanitation - Gender Perspective", 2012.

35 UN WOMEN, age.

Sahra Altı Afrika'da ücretli işlerde erkeklerin payı kadınlarınkinin iki katı iken, ücretsiz işlerde kadınların payı erkeklerinkinin üç katıdır.³⁶ Bu oran aslında küresel oranla aynıdır.³⁷ Ancak bu işlerin Sahra Altı Afrika'da en önemli kısmını odun ve su temini işleri teşkil etmekte olup kıtanın şartları gereği bunların temini için dünyanın geri kalanından çok daha fazla zaman gerekmektedir. Bu maliyet eğitim, ücretli iş ve dinlenme gibi alternatifleri engellemekte, bütün olarak kıta halkının hem güncel hayat kalitesini hem de gelecekte daha kaliteli bir hayat olanaklarını azaltmaktadır. Ancak yükün önemli kısmını üstlenen kadınlar için bu etki çok daha derindir. Kadınlar için ücretsiz bakım ve ev işlerinin maliyetini artıran bir diğer durum ise çocuk yaşta evlilikler ve bunun neticesinde erken çocuk sahibi olmadır. Yapılan araştırmalar evlilik ve çocuk sahipliğinin kadınların ev işlerine ayırdıkları zamanı çok daha fazla artırdığını göstermektedir.³⁸ Ayrıca kadınların kendilerine ayırdıkları bağımsız zaman da azalmaktadır. Örneğin, Tanzanya ve Ruanda'da gerçekleştirilen çalışmalar bu ülkelerde kadınların kişisel bakım, hijyen ve rahatlama için günde sırası ile 1,25 ve 0,7 saat ayırdıklarını ancak bunun Tanzanya'da 1 saati, Ruanda'da 0,4 saatinde çocuklarının doğrudan bakımıyla da ilgilendiklerini göstermektedir.³⁹

UN WOMEN, ücretsiz bakım ve ev işlerinin kadınlar için yarattığı gelir ve zaman yoksulluğu ve eşitsizliği sorunlarını gidermek için sosyal koruma, kamu hizmeti, altyapı ve pozitif makroekonomik ortam sağlayacak bütüncül kamu politikası gerektiğini ifade etmektedir. Nakit transferi bu bağlamda en temel müdahalelerden biridir. Ancak kadınların iş yükünü azaltıcı altyapı hizmetlerinin (ulaşım, elektrik, su) ve daha önemlisi çocuk bakımı gibi kamu hizmetlerinin sunulması toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde atılması gereken en önemli adımlardandır.⁴⁰ Bu çözümleri de önemseyen Baldé ise ek olarak erkeklerin de ücretsiz bakım ve ev işlerini üstlenmesi, bu bağlamda toplumsal algıyı, normları ve rolleri değiştirecek politikaların geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴¹

Ücretsiz bakım ve ev işlerini kadınların sorumluluğunda gören Sahra Altı Afrika'da söz konusu alanda atılacak adımlar toplumun temel yapı taşı konumundaki

36 UNDP, age, s. 65.

37 UN WOMEN, age, s. 26.

38 Baldé, age, s. 240.

39 UN WOMEN, age, s. 44.

40 Age.

41 Baldé, age, s. 240.

hane içinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesine katkı sunacaktır.

1.4. Şiddet

Kadına karşı şiddetin küresel değerlendirmesini yapan Dünya Sağlık Örgütü (WHO- World Health Organization) kadına karşı şiddeti iki kategoride analiz etmektedir: fiziksel ve cinsel partner/eş şiddeti⁴² (hane içi şiddet) ve duygusal ilişki dışı cinsel şiddet.⁴³ Duygusal ilişki dışı cinsel şiddet bağlamında Sahra Altı Afrika oranları dünya ortalamasına denk olup, düşük şiddet oranlarına rastlanan bölgeler arasında değerlendirilmektedir. Ancak hane içi şiddet söz konusu olduğunda, Güney Asya'nın ardından dünyada kadına yönelik şiddetin en yaygın ve sürekli gözlemlendiği bölgedir.⁴⁴

UNDP'ye göre bu durumun nedeni Sahra Altı Afrika'da kadına karşı şiddetin, yukarıda anılan normların kadını değersizleştirmesinin de etkisi ile toplumsal olarak kabul görmesi ve normalize edilmiş olmasıdır.⁴⁵ Hane içi şiddetin aile içi vaka olarak görülüp müdahale edilmemesi de söz konusu yaygınlığı artırmaktadır. Mağduru damgalayan geleneklerin etkisi ile kadınların bu durumu kabullenmiş olmaları ise meseleyi daha da zorlaştırmaktadır.⁴⁶ WHO Raporuna göre, %29-38'i hane içi şiddet gördüğü düşünülen Afrikalı kadınların sadece %6'sının bunu rapor etmesi bu kabullenmenin göstergelerindedir.⁴⁷ Daha tehlikeli olan ise yapılan çalışmaların Mali ve Gine'de kadınların %75'ten fazlasının erkeklerin eşlerini dövmesini normal karşıladıklarını ortaya koymasıştır.⁴⁸ Bu durum kadına karşı şiddetin kültür olarak kadınlar eliyle ve kuşaklar arası aktarımına neden olmaktadır.

Hane içi şiddet ile yoksulluk ilişkisine ilişkin geniş bir literatür mevcuttur. Dünyanın en yoksul bölgelerinden biri olan Sahra Altı Afrika için iklim şoklarının bu durumu derinleştirdiği görülmektedir. Örneğin, Tanzanya'da kuraklık

42 Physical and/or sexual intimate partner violence

43 Non-intimate partner sexual violence

44 WHO, "Violence Against Women Prevalence Estimates - 2018", 9.3.2021, <https://www.who.int/publications/item/9789240022256>, Erişim: 1.6.2023, ss. 30, 24.

45 UNDP, age, s. 105.

46 Age, s. 102.

47 WHO, age, s. 24.

48 UNDP, age, s. 102.

dönemlerinde hane içi şiddet %20'ye yakın artarken, 50-60 yaş arası kadınların cadılıkla itham edilerek öldürülme oranları iki kat artmaktadır.⁴⁹ Bu durum, Sahra Altı Afrika'da kadına karşı şiddetin sadece kültürel olarak ele alınmaması gerektiğini ve yoksullukla mücadele kapsamında da değerlendirilmesinin bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

Her ne kadar Sahra Altı Afrika'da yoğun görülen şiddet türü hane içi şiddet olsa da duygusal ilişki dışı cinsel şiddet oranları da ihmal edilmeyecek seviyelerdedir. Kadınların %5-8'i hayatında en az bir kez duygusal ilişki yaşamadığı biri tarafından cinsel saldırı ile karşı karşıya kalmaktadır.⁵⁰ Bu vakaların en yaygın görüldüğü yerler arasında okullar yer almaktadır. Bu durum da özellikle öğretmenleri ve/ya arkadaşları tarafından tecavüze uğrayan ve/ya okul döneminde hamile kalan birçok kız öğrencinin okulu bırakmasına neden olmaktadır.⁵¹

Geleneksel normların varlığını muhafaza ettiği söz konusu bölgede, kadına yönelik şiddetin her türlüşünün ortadan kaldırılması Afrikalı kadınların daha özgür ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmeleri kapsamında atılması gereken önemli adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5. Eğitim

Eğitim, kadınların faillik ve katılımlarını geliştirerek kalkınmalarına katkı sunmaktadır.⁵² Ayrıca eğitimin ücretsiz bakım ve ev işlerine ayrılan zamanın hane içerisinde daha eşitlikçi dağılımına vesile olduğu da gözlenmektedir.⁵³ Eğitim alanında yapılan nicel çalışmalar daha çok kayıt oranları ve okulu terk oranlarına odaklanmaktadır. Bu alanlarda kız-erkek eşitliğinin sağlanmasının eşit fırsat ve muameleyi ifade ettiği varsayılmaktadır. Kalite bağlamında ise bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında iki cinsin de katılımının artırılmasının tarımın modernizasyonu, enerji, imalat ve ulaşım sektörlerinin gelişimi için önemli olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁴

Sahra Altı Afrika okula kayıt oranları açısından incelendiğinde, ilkokul düzeyinde (kısmen geride kalan Orta Afrika haricinde) kız ve erkek öğrenci sayıları-

49 Mbaye, age, ss. 42-43.

50 WHO, age, s. 31.

51 UNDP, age, ss. 105-106.

52 Age, s. 50.

53 Baldé, age, s. 240.

54 UNDP, age, s. 51.

nın birbirine yaklaşmış, ülkelerin neredeyse yarısında ilkokula kayıt düzeyinde cinsiyet açığının kapanmış olduğu görülmektedir. Orta-lise düzeyinde ise Afrika içerisinde ülkeler arası belirgin farklar mevcuttur.⁵⁵ Üniversite düzeyinde ise cinsiyet farkı olmaksızın dünyanın en düşük kayıt oranlarına Sahra Altı Afrika'da rastlanmaktadır. Bu düzeyde Güney Afrika Bölgesi'nde genel olarak kadınların daha yüksek üniversite kayıt oranlarına sahip olduğu görülmektedir.⁵⁶ Doğu Afrika'da neredeyse eşitlik mevcut olup Batı ve Orta Afrika'da ise erkeklerin daha yüksek kayıt oranlarına ulaştığı gözlenmektedir. Ayrıca son yirmi yılda Güney ve Doğu Afrika'da kadın/erkek üniversite kayıt oranı artarken, Orta ve Batı Afrika'da dalgalı bir seyir takip etmektedir.⁵⁷

Sahra Altı Afrika'da temel problem, okula kayıttan ziyade okula devam etme sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Sahra Altı Afrika'da okullar özellikle kız öğrenciler için tehlikeli yerler olarak görülmektedir.⁵⁸ Kadınlar için eğitim ortamının uygun olmaması, ayrımcı uygulamalar, yetişkin ve akran şiddeti, cinsel taciz, yetersiz kadın öğretmen sayısı, öğretmenlerin yaklaşım ve pedagojik tavırları, ders kitaplarının cinsiyetçi dili, uygun sanitasyon olanaklarının olmaması ve ergen gebelik kız öğrencilerin okulu terk kararlarında rol oynayan faktörler olarak öne çıkmaktadır.⁵⁹

Eğitim, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çoklu fayda sağlama potansiyeline sahip alanlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda kız çocuklarının ve kadınların nitelikli eğitime erişmesi konusunda kaydedilecek ivme, kadınların kalkınma süreçlerinde daha etkin bir biçimde yer alması açısından son derece önemlidir. Eğitim yolu ile Afrikalı kadınların beşeri sermayelerinin artırılması hem mevcut koşulların kadınlar lehine yeniden düzenlenmesi hem de geleceğe yönelik yatırım yapılması açısından gerekli görülmektedir.

1.6. Sağlık

Sağlık alanında kadın-erkek farklarına yönelik çalışmalar genel olarak biyolojik cinsiyet merkezlidir. Bu literatürü eleştiren Phillips, toplumsal cinsiyet konsepti-

55 Age, ss. 45-46.

56 Age, s. 104.

57 Age, ss. 45-46.

58 R. Morrell, "Considering the Case for Single-Sex Schools for Girls in South Africa", *McGill Journal of Education*, C. 35, S. 3, 2000.

59 Koissy-Kpein, age; UNDP, age, ss. 46, 51.

nin özellikle etkilediği normlar, yarattığı ayrımcılık ve belirlediği cinsiyetçi roller bağlamında sağlık alanına dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁰ Parfitt de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sağlık üzerindeki etkisinin ekonomik eşitsizlikten daha belirgin olduğunu ifade etmektedir.⁶¹ Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neredeyse her alanda karşımıza çıktığı Sahra Altı Afrika'da kadın sağlık sorunlarını Phillips'in kategorileri ile ele almak mümkündür. UNDP'ye göre Sahra Altı Afrika'da kadın sağlık sorunları anne ölümü (norm), erken evlilikler (norm), kayıp-eksik kadınlar (norm ve ayrımcılık) ve ebola/salgınlardır (roller). Bu sorunlar arasında belirgin düzelme kaydedilen tek alan anne ölümleridir.⁶²

Doğum sürecinde annelerin kaybedilmesini ifade eden anne ölümü, bölgeler ve ülkeler arası eşitsizliğin en önemli göstergelerindedir.⁶³ Sahra Altı Afrika'da 1990-2015 arası anne ölüm oranlarında %50'ye yaklaşan azalma yaşanmıştır. Ancak bu durum önemli ölçüde sağlık alanında yaşanan küresel ilerleme kaynaklı olup, hala dünyada anne ölümlerinin yarıdan fazlası Sahra Altı Afrika'da görülmekte ve en kötü performans sergileyen 18 ülkenin 16'sı bu bölgede bulunmaktadır. Eğitim düşüklüğü, ulaşım zorlukları ve ergen hamilelikleri bu sorunun önemli nedenleri arasında zikredilmektedir.⁶⁴

Sahra Altı Afrika'da birçok kültürel ve sosyoekonomik faktörün etkisi ile yaygınlığını muhafaza eden ve sağlık konusunda sonuçları olan geleneklerden biri kızların çocuk yaşta evlendirilmesidir.⁶⁵ Birçok uluslararası ve Afrika geneli deklarasyona aykırı olsa da bu uygulama Sahra Altı Afrika'da dünyanın geri kalanından çok daha yaygındır. Dünyada kadınların yaklaşık dörtte biri 18 yaş altında evlenirken Doğu, Batı ve Orta Afrika'da kadınların yaklaşık yarısı 18 yaş altında evlenmektedir.⁶⁶

60 S. P. Phillips, "Measuring the Health Effects of Gender", *Journal of Epidemiology and Community Health*, 62, 2008.

61 B. Parfitt, "Gender And Health", *The Routledge Handbook of Gender and Development* içinde, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015.

62 UNDP, age.

63 E. M. Sidze, M. K. Mutua ve H. P. Donfouet, "Towards Achieving Equity in Utilisation of Maternal Health Services in Selected Sub-Saharan African Countries: Progress and Remaining Challenges in Priority Countries", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa* içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, ss. 111-112.

64 UNDP, age, ss. 36-37.

65 N. Tirivayi, "Barriers to and Facilitators of Contraceptive Use Among Married Adolescent Girls in Six Sub-Saharan African Countries", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa* içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, s. 126.

66 Age, s. 125; UNDP, age, s. 39.

Kadın sağlığına ilişkin diğer bir husus kayıp-eksik kadınlardır.⁶⁷ Amartya Sen,⁶⁸ tarafından geliştirilen bu kavram, bir bölge veya ülkede beklenen kadın sayısı ile gerçek kadın sayısı arasındaki farkı ifade etmektedir. Bu farkı oluşturan ise doğmadan önce cinsiyet nedeni ile alma, doğumdan sonra yetersiz besleme veya öldürme gibi faktörler olabilmektedir.⁶⁹ 1990-2008 arasında kayıp-eksik kadınların sayısı dünyanın tüm bölgelerinde azalırken, Sahra Altı Afrika'da artmıştır.⁷⁰ Bu durum, kadınların sadece refahına değil hayatına yönelik bir eşitsizliğin de Sahra Altı Afrika'da artarak sürdüğünü göstermektedir. Anderson & Ray, Çin, Hindistan ve Sahra Altı Afrika'ya yönelik karşılaştırmalı çalışmalarında Sahra Altı Afrika'da kayıp-eksik kadın sayısının diğer iki bölgeye yakın, nüfusa oranının ise daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Doğum aşamasında Sahra Altı Afrika'da dikkat çekici bir kayıp gözlenmezken anne ölümü ve HIV/AIDS bu kaybı yaratan en önemli sebepler olarak öne çıkmaktadır.⁷¹

UNDP kadınlar için ebola salgınının etkilerinin geleneksel olarak hasta ve yetim bakım sorumluluğu taşımaları nedeni ile daha ağır olduğunu belirtmektedir. Bu rol, okulu terk oranlarını artırmış ve uzun vadeli kalkınmaya da ket vurmuştur. Salgın süreci, anne ölüm oranlarını da bakım yetersizliği nedeni ile artırmıştır.⁷² Salgınlar kadınları ve erkekleri farklı şekilde etkilemekte; kadın ve kız çocukları için var olan eşitsizlikleri daha da artırmaktadır.⁷³ Bu bağlamda, Eboladan daha şiddetli olan Kovid-19 salgınının Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma sorunlarını daha da derinleştirmesi beklenmektedir.

Kovid-19 salgını, zamanımızın küresel sağlık krizini tanımlayan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana karşılaşılan en büyük zorluk olarak görülmektedir.⁷⁴ Kovid-19 salgınının yayılmasıyla birlikte, son yıllarda elde edilen sınırlı kazanımlar bile kaybe-

67 Missing women

68 A. Sen, "More Than 100 Million Women are Missing", *The New York Review*, 37(20), 1990, <https://www.nybooks.com/articles/1990/12/20/more-than-100-million-women-are-missing/>, Erişim: 1.6.2023.

69 T. Leone ve E. Coast, "Demographic Change and Gender", *The Companion to Development Studies* içinde, 3. Baskı, Routledge, Oxon, 2014.

70 UNDP, age, ss. 37-39.

71 S. Anderson ve D. Ray, "Missing Women: Age and Disease", *Review of Economic Studies*, C. 77, S. 4, 2010.

72 UNDP, age, s. 37.

73 UNFPA, "Covid-19: A Gender Lens Technical Brief Protecting Sexual and Reproductive Health And Rights, and Promoting Gender Equality", Mart 2020, https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/COVID-19_A_Gender_Lens_Guidance_Note.pdf, Erişim: 1.6.2023, s. 5.

74 UNDP Africa, "COVID-19 Pandemic Response in Africa Humanity Needs Leadership and Solidarity to Defeat the Coronavirus", 2023, <https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/coronavirus.html>, Erişim: 1.6.2023.

dilme riski altında bulunmaktadır. Salgın, önceden var olan eşitsizlikleri derinleştirmektedir; sosyal, politik ve ekonomik sistemlerdeki kırılmalıkları ortaya çıkarmaktadır. Sağlıkta ekonomiyeye, güvenlikten sosyal korumaya kadar her alanda, Kovid-19'un etkileri kadınlar için sadece cinsiyetlerinden dolayı şiddetlenmektedir.⁷⁵

Kadınların sağlık alanında karşı karşıya kaldıkları sorunlar gerek ulusal gerekse uluslararası kalkınma alanında hassasiyetle ele alınması gereken, hayati risklere varabilecek etkileri hasebiyle öncelikli alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, Sahra Altı Afrika'da kadınların sağlık sorunlarının çözümüne yönelik atılacak adımlar, kadınların toplum içinde sağlıklı bireyler olarak var olmaları; kalkınma süreçlerine en etkin ve verimli biçimde katılımları açısından son derece önemli görülmektedir.

1.7. Ekonomik Katılım

Tarihsel olarak hane içinde kadınların ücretsiz ev aktivitelerini, erkeklerin ise hane dışında ücretli aktiviteleri üstlendikleri bir işbölümü doğmuştur.⁷⁶ Bu durum ise hem finansal kaynaklara erişim, hem de istihdam alanlarında kadınların erkeklerin gerisinde kalmalarına neden olmuştur. Ev içi iş sorumluluğunun küçük yaşta itibaren başlaması da özellikle eğitime ayrılan sürenin azalması nedeniyle iş bulma olanaklarını azaltarak bir kısır döngü yaratmıştır.

Finansal erişim zamanlar arası karar alma özgürlüğü sağladığı için özgürlükleri genişleten ve kalkınmayı derinleştiren bir mekanizmadır.⁷⁷ Sahra Altı Afrika'nın finansal kaynaklara erişim kayıtlarına bakıldığında ise bölgenin temel sorununun eşitsizlikten ziyade finansal sıklık olduğu görülmektedir. Çok az ülke nüfusunun yarısından fazlası finansal kaynaklara erişebilmektedir.⁷⁸ Benzer durumu Zambiya'da ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde gözlemleyen Nanziri'nin çalışmalarının ortaya koyduğu sonuç ise finansal erişimin toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine önemli katkı sağladığıdır. Bu bağlamda özellikle kadınların nüfus açısından yoğun oldukları bölgelerde finansal kurumların yaygınlaştırılması tavsiye edilmektedir.⁷⁹

75 UN, "Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women", 9.3.2020, <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2020/06/report/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en-1.pdf>, Erişim: 1.6.2023.

76 Ntuli ve Kwenda, age, s. 184.

77 Nanziri, age, s. 286.

78 Age, s. 288.

79 Nanziri, age; L. E. Nanziri, "Financial Inclusion and Welfare in South Africa: Is There a Gender Gap?", *Journal of African Development*, C. 18, S. 2, 2016.

Sahra Altı Afrika emek piyasası bağlamında ise düşük eğitim düzeyi, ücretsiz ev işleri, mülkiyet hakları ve kaynak erişimi kadınların yaşadıkları ayrımcılıkların temel nedenleri arasında zikredilmektedir. Bu ayrımcılıkları iş gücüne katılım oranı, ücret farkı, kayıt dışı istihdam, annelik izni ve çocuk bakımı başlıkları altında incelemek mümkündür. Özellikle Doğu ve Orta Afrika Bölgeleri'nde iş gücüne katılım farkı kadın ve erkek arasında düşüktür. Farkın yüksek olduğu Zimbabve, Benin, Nijer gibi birçok ülkede de düşmektedir.⁸⁰ Ancak 2000'li yıllarda bu düşüş hem bölgesel hem de alt-bölgesel olarak çok yavaşlamış, hatta Doğu Afrika'da kısmi yükselme yaşanmıştır.⁸¹

Hem küresel olarak hem de Sahra Altı Afrika özelinde emek piyasasında cinsiyet eşitsizliğinin esas kaynağı ücret eşitsizliğidir. Bunun bir nedeni kadınların daha çok düşük gelir sağlayan tarım sektöründe, erkeklerin ise gelirin daha yüksek olduğu imalat ve madencilik sektörlerinde yoğun olarak istihdam edilmesidir. Bu eğilim farklı oranlarda da olsa tüm alt bölgelerde geçerlidir.⁸² Ancak farkı sadece farklı sektörlerde yoğunlaşma ile açıklamak mümkün değildir. Sahra Altı Afrika'da tarım dışı istihdamda erkeklerin kazandığı her bir 100 dolara karşı kadınlar aynı iş için ortalama 61 dolar (Malavi) ile 83 dolar (Botsvana) arasında kazanmaktadır. Kadınların geleneksel olarak daha yatkın olduğu düşünülen toptan-perakende satış, otel ve restoranlar sektöründe dahi kadınlar %35 daha az kazanmaktadır. Bu durum da kadınların düşük gelir sahibi çalışanlar grubunda daha yoğun bulunmalarına neden olmakta, gelir eşitsizliği yaratmaktadır.⁸³ Aynı sektör içerisinde yaşanan farkın nedenlerine dair literatür sunan Ntuli & Kwenda, Sahra Altı Afrika'da çoğu ülkede belli düzeyde kadın-erkek ücret farkı mevcut iken bu farkın nedenlerinin ülkeye göre değiştiğini göstermektedir. En yaygın neden önyargı ve ayrımcılıktır. Verim, eğitim durumu, evlilik, çocuk sayısı ve zayıf mülkiyet hakları da öne çıkan diğer sebeplerdir.⁸⁴

Afrika'da işsizlik verileri birçok bölgeye göre daha düşük görülmektedir. Bunun önemli bir nedeni istihdamın çok büyük bir bölümünün kayıt dışı istihdam olmasıdır. Sahra Altı Afrika'da tarım dışı kadın istihdamının da yaklaşık üçte ikisi kayıt dışı istihdamdır. Bu durumun nedenleri arasında eğitim yetersizliği ve do-

80 UNDP, age, ss. 60-61.

81 Ntuli ve Kwenda, age, s. 185.

82 Age, ss. 187-188.

83 UNDP, age, ss. 61-63.

84 Ntuli ve Kwenda, age, ss. 189-197.

nanım-piyasa talebi farkı gösterilmektedir. Bu alanda UNDP, kadın yoğun kayıt dışı ekonominin güvence altına alınmasını tavsiye etmektedir.⁸⁵

Geleneksel olarak ekonomi temelli paradigmalardan hâkim olduğu kalkınma alanında kadınların ekonomik hayata tam ve etkin katılımı önemli meselelerden biri olarak görülmektedir. Günümüzde de etki ve yansımalarını sürdüren söz paradigması kapsamında kadınların ekonomik hayata katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın üç temel unsurundan birini teşkil eden ekonomik kalkınmanın sağlanması açısından son derece önemlidir.

1.8. Liderlik ve Yönetim

Kadınların güçlendirilmesi denildiği zaman üst düzey yönetim kademelerinin kadınlaştırılması anlaşılmaktadır. Bu kendi başına yeterli olmasa da,⁸⁶ kadınların kazanımlarının tahkim edilmesi için önemlidir.⁸⁷ Kadın ve liderlik konusu politika, bürokrasi ve kamu sektörü, sendikalar, özel sektör ve Sahra Altı Afrika'nın çatışma ortamından ötürü özel bir öneme sahip olan barış komisyonları bağlamında incelenmektedir. Bu alanların (kadınlara ilişkin olmayan sendikalar hariç) tümünde kadınların temsilinde önemli ilerlemeler sağlandığı ve dünya ortalamasından geride olunmadığı görülmektedir. Yönetim kademelerinde ise yine dünya ortalamasına yakın olunmakla birlikte, küresel cinsiyet eşitsizliği bu bölgede güçlü şekilde hissedilmektedir.

2000'li yıllar Sahra Altı Afrika'da kadınların yönetim kademelerinde yükseldikleri bir dönem olmuştur. İlk olarak 2005 yılında Liberya'da, akabinde sırası ile Malavi, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Moritus'ta kadın başkanlar iktidara gelmiştir. Ayrıca 2012 yılında AfB Başkanlığı'na bir kadın geçmiştir.⁸⁸ Ancak bu sayı yönetimin üst katmanlarına aynı şekilde yansımamaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti, Benin, Madagaskar, Uganda, Burkina Faso ve Gana dışında politik partilerin yönetim kademelerinde yüzde onun üzerinde kadın bulunduran Sahra Altı Afrika ülkesi bulunmamaktadır.⁸⁹

Kamu sektörünün halkı temsil etmesi, dolayısıyla nüfusun yarısı olan kadınların kamu sektörünün tüm kademelerinde yarı yarıya temsil edilmesi kapsayıcı

85 UNDP, age, ss. 62-64.

86 M. P. Kishwar, "Feminism and Feminist Issues in the South - A Critique of the "Development" Paradigm", The Companion to Development Studies içinde, 3. Baskı, Routledge, Oxon, 2014.

87 UNDP, 2016, s. 77.

88 Age, s. 76.

89 Age, s. 77.

demokrasinin gereğidir. Ancak gelişmiş ülkelerin çoğunluğu dâhil olmak üzere kamu sektöründe kadın oranı düşüktür. Karar alma düzeylerinde kadın oranı ise çok daha düşüktür. Aynı durum Botsvana ve Güney Afrika Cumhuriyeti hariç Sahra Altı Afrika için de geçerlidir.⁹⁰

Kadınlar birçok Sahra Altı Afrika ülkesinde işçi hareketleri ve sendikalar içerisinde yer almaktadır. Kadın hakları bağlamında da etkin faaliyetler yürüten sendikalar ve örgütler mevcuttur. Ancak günümüzde kadın örgütleri dışındaki sendika ve örgütlere katılım ve yönetimde yer alma oranları düşüktür. Uganda, Mozambik, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Benin liderlik pozisyonlarında %20 ve üzeri kadın bulunduran istisnai ülkeler olarak dikkat çekmektedir.⁹¹

Özel sektörde kadınların yönettiği pozisyon oranı ve kadınların yönetim düzeyinde hiç temsil edilmedikleri şirket oranında Sahra Altı Afrika, Avrupa Birliği ile neredeyse aynıdır. Ancak üst düzey pozisyonlarda %20 düzeyinin biraz üstünde kadın bulunurken şirketlerin üçte birinden fazlasının hiçbir düzeyde kadın yönetici bulundurmaması olumsuz göstergelerdir.⁹² Kadın yönetiminin verim analizi yapıldığında on üç Sahra Altı Afrika ülkesinde kapasite kullanımı, yıllık satış artışı, yıllık istihdam artışı ve emek verimi artışı alanlarından en az birinde kadınların yönettiği şirketler ortalamada erkeklerin yönettiği şirketlerden daha iyi performans sergilemiştir.⁹³ Bu da kadın yöneticilerin erkeklere göre daha zayıf ve verimsiz yönetim sergiledikleri iddiasını Sahra Altı Afrika özelinde çürütmektedir.

2015 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2242 sayılı kararı barış müzakerelerinde kadın görüşünün yansıtılmasını talep etmektedir. Sahra Altı Afrika'da da Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burundi, Sierra Leone, Liberya, Gine ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaşanan çatışma süreçlerinin sonlandırılmasında kadınlar etkin rol oynamıştır. Ancak resmi masalarda yer alamamış, tali yollarla sürece müdahil olarak olumlu rol oynamışlardır.⁹⁴ Kadınları da kapsayan anlaşmaların daha sürdürülebilir olduğu verilerle sabit olup, Sahra Altı Afrika'da çatışma çözüm süreçlerinde kadınların daha ön safta yer alması gerektiği düşünülmektedir.

90 Age, s. 80.

91 Age, ss. 80-82.

92 Age, s. 82.

93 Age, s. 83.

94 Age, ss. 86-87.

Afrikalı kadınların liderlik ve yönetim alanlarında daha etkin biçimde yer alması ve bakış açılarının yansıtılması kalkınmanın sağlanması açısından son derece önemli görülmektedir. Kadın bakış açısının mikro düzeyden makro düzeye değin kamu ve özel sektörün her alanında göz önünde bulundurulması hem kalkınma sürecine katkı sunma potansiyeli açısından hem kalkınmanın kapsayıcılık gücünün artırılması noktasında dikkate alınması gereken alanlardan birini teşkil etmektedir.

2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Sahra Altı Afrika'da Kadın

2.1. Sahra Altı Afrika'da Kadın Merkezli Politika ve Uygulamalara Genel Bakış

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın konusundaki perspektifi, genel nitelikli politika ve stratejilerinin bir uzantısı konumundadır. Bu bağlamda, UNDP tarafından bölgeye özgü sorun ve öncelik alanları ışığında, genel nitelikteki politika ve stratejiler kılavuzluğunda hareket edilmektedir.

UNDP'nin Sahra Altı Afrika politikasında, 2015-2030 yıllarını kapsayan Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin ana başlıklarından birini teşkil eden toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirilmesi hedefi ve diğer hedeflere ulaşılması açısından üstlendiği rol son derece önemli görülmektedir. Sahra Altı Afrika nüfusunun yaklaşık yarısını teşkil eden kadınların, kalkınma potansiyelinin de yarısını oluşturduğu ön kabulü ile toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutları ihtiva eden ve kapsayıcı bir doğaya sahip olan sürdürülebilir kalkınmanın ancak kadınların da dâhil olması halinde gerçek anlam ve amaçlarına ulaşacağı varsayılmaktadır. Tüm bu hususlar ise UNDP'nin söylem düzeyinde öncelikli konulardan biri olarak ele aldığı toplumsal cinsiyet konusuna yönelik eylem düzeyinde hayata geçirdiklerinin analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda, UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da kadın merkezli uygulamalarına ışık tutulması amacıyla toplumsal cinsiyet temelli bütçe tahsisi ve proje sayıları incelenmiştir (Bkz. Tablo 5 ve Tablo 6).

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'daki tüm proje ve faaliyetleri için 2016-2020 yılları arasında 1 ila 1,5 milyar dolar arasında bütçe ayırdığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği merkezli bütçe tahsisi analiz edildiğinde ise sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ortaya konulduğu 2015 yılından bu yana yüzdesel olarak oldukça düşük bir orana tekabül ettiği saptanmıştır. Söz konusu veriler de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi alanında

sunulan mali imkânların politika ve stratejilerde ortaya konulan vizyonun çok gerisinde kaldığı göstermektedir.

Tablo 1: UNDP Sahra Altı Afrika
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Merkezli Bütçe Analizi

Yıl	Toplam Bütçe (Milyon \$)	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bütçe Tahsisi (Milyon \$)	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bütçe Tahsisi Oranı (%)
2020	1.439,48	32,76	2,28
2019	1.308,23	26,88	2,05
2018	1.213,94	22,31	1,84
2017	1.333,16	7,95	0,60
2016	1.051,23	9,64	0,92
Toplam	6.346,04	99,54	1,57

Kaynak: UNDP, "Transparency Portal" adresinden yazar tarafından derlenmiştir.

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'daki uygulamalarına ışık tutan bir diğer parametre toplumsal cinsiyet eşitliği alanında hayata geçirilen proje sayıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen analiz ise UNDP'nin 2015-2020 yılları arasında öngörülenin gerisinde kaldığını göstermektedir. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması söylemi göz önünde bulundurulduğunda, çarpan etkisi potansiyeli taşıyan kadın projelerinin oranının çok düşük olmamakla birlikte politika ve strateji belgelerinde ortaya konulan söylemi arzulan düzeyde yakalayamadığı görülmektedir.

Tablo 2: UNDP Sahra Altı Afrika
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Merkezli Proje Analizi

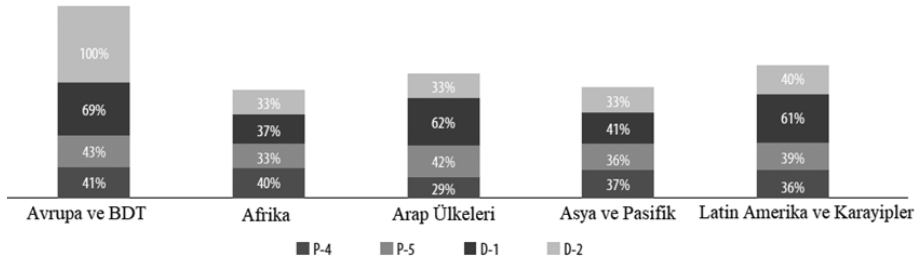
Yıl	Toplam Proje Sayısı	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (%)
2020	1.390	103	7,41
2019	1.330	111	8,35
2018	1.383	108	7,81
2017	1.405	26	1,85
2016	1.396	34	2,44
Toplam	6.904	382	5,53

Kaynak: UNDP, "Transparency Portal" adresinden yazar tarafından derlenmiştir.

Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma sürecinde yer alması meselenin bir boyutunu teşkil ederken diğer boyutunu ise kadın bakış açısının kalkınma politika ve uygulamalarına entegrasyonu oluşturmaktadır. UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik politika ve uygulamalarında, AfB tarafından ortaya konulan kadın merkezli öncelikler de göz önünde bulundurulmaktadır. Bunun yanı sıra dikkat çeken bir diğer husus, Nijeryalı Ahunna Eziakonwa-Onochie'nin 2018 yılından itibaren bir kadın olarak UNDP'nin Afrika Bölge Direktörü görevinde bulunmasıdır. Bu ise bölgeye yönelik politika ve stratejilerde Afrika insanı ve kadını bakış açısının en üst düzeyde temsili itibariyle sembolik önemi haiz bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel itibariyle değerlendirildiğinde, cinsiyet eşitliğinin iyileştirilmesi kapsamında kurumsal adımlar atılmış olmasına rağmen, kadınların UNDP'nin üst düzey kademelerinde yeterince temsil edilmediği görülmektedir. Bu fark, bölgesel düzeyde, özellikle D1 pozisyonların yalnızca %37'sinin ve D2 pozisyonlarının %33'ünün kadınlar tarafından tutulduğu Afrika ülke ofislerinde daha belirgin bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁵ Yetersiz finansal kaynaklar, toplumsal cinsiyetin entegrasyonunda yeterli insan kaynağı sağlamanın önündeki en büyük zorluğu oluşturmaya devam etmektedir.⁹⁶

Şekil 3: UNDP - 2019 Yılında Bölgelere Göre Daha Yüksek Profesyonel Seviyelerdeki Kadınların Yüzdesi

Kaynak: UNDP IEO, "Evaluation of UNDP Strategic Plan 2018-2021", *Independent Evaluation Office*, 2021.

95 Orta düzey profesyoneller için (P4: minimum 7 yıl iş deneyimi - P5: minimum 10 yıl iş deneyimi); üst düzey profesyoneller için (D1: minimum 15 yıl iş deneyimi - D2: 15 yıldan fazla iş deneyimi) kategorileri kullanılmaktadır. UN CAREERS, "Staff Categories", 2023, <https://careers.un.org/lbw/home.aspx?viewtype=SC&lang=en-US>, Erişim: 1.6.2023.

96 UNDP IEO, "Evaluation of UNDP Strategic Plan 2018-2021", *Independent Evaluation Office*, 2021, <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/thematic/spe-2021.shtml>, Erişim: 1.6.2023, ss. 30-31.

UNDP Sahra Altı Afrika'ya yönelik çalışma pratikleri itibariyle incelendiğinde, New York'ta bulunan Bölgesel Afrika Ofisi'nin yanı sıra sahadaki çalışmalarını Addis Ababa'da bulunan Bölgesel Hizmet Merkezi ile koordine ettiği görülmektedir. New York'taki genel merkezinde, Afrika Bölge Bürosu ekibi genel stratejik gözetim, rehberlik ve kalite güvencesinin yanı sıra yönetim, ortaklıklar ve iletişim desteği ile küresel sorunlar da dahil olmak üzere daha geniş bir bölgesel analiz sağlamaktadır. Bölgesel düzeyde, Addis Ababa'daki Bölgesel Hizmet Merkezi ve Dakar, Nairobi ve Pretorya'daki alt bölgesel tematik merkezler, Afrika Bölge Bürosu ülke ofislerine, AfB Komisyonu ve Bölgesel Ekonomik Topluluklar gibi bölgesel ortaklara UNDP'nin tüm çalışma alanlarında entegre ve bütünsel destek sağlamaktadır. Bölgesel Merkez ayrıca, ortak ve sınır ötesi kalkınma sorunlarının ele alınmasında birlikte çalışmak için ülke gruplarını veya bölgesel organları desteklemeye odaklanan UNDP Afrika Bölgesel Programının koordinasyonuna da öncülük etmektedir. Ulusal düzeyde de UNDP ülke ofisleri yer almakta olup politika ve program tavsiyesi noktasında ülke taleplerine yanıt vermekte ve ülke programlarının bölgesel ve kurumsal önceliklerle uyumlu olmasını sağlamaktadır.⁹⁷

Genel itibariyle değerlendirildiğinde, UNDP'nin çalışma biçiminin makro düzeyden mikro düzeye kadar uzanan kapsamlı bir anlayış doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Dünyanın her bölgesinde olduğu gibi, Sahra Altı Afrika'nın da kendine özgü sorun alanları ve öncelikleri mevcuttur. Bu bağlamda, sahadan elde edilen bilgi ve veriler, genel nitelikli politikaların oluşturulmasında dikkate alınmaktadır. Bu ise Sahra Altı Afrika ülkelerinin ihtiyaç ve önceliklerinin belirlenmesi ve uygulama süreçlerinde yerel düzeyde elde edilen verilerin önem taşıdığını göstermektedir.

UNDP'nin dünyadaki beş merkezinden biri olan Addis Ababa'daki bölgesel hizmet merkezi Sahra altı Afrika'da 46 Ülke Ofisine hizmet etmektedir. Genel hatlarıyla ele alındığında bölgesel hizmet merkezi 7 başlıkta⁹⁸ çalışmalarını yoğunlaştırmakta olup bunlardan birini toplumsal cinsiyet oluşturmaktadır:⁹⁹

“Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini sağlamak için ana strateji olarak toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasına öncelik verilmektedir.

97 UNDP Africa, "About Us – Overview", 2023, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/about_us.html, Erişim: 1.6.2023.

98 Kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınma; yönetim ve barış inşası; iklim değişikliği ve dayanıklılık, HIV, sağlık ve kalkınma; toplumsal cinsiyet; kalkınma etkisi; ülke desteği. UNDP Africa, "Regional Service Center", 2023, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/about_us/regional-hub.html, Erişim: 1.6.2023.

99 UNDP Africa, age.

Ayrıca, toplumsal cinsiyet temelinde hedeflenen girişimler yoluyla hükümetler desteklenmektedir. Buna ek olarak, toplumsal cinsiyet hedeflerine ulaşma konusunda hükümetler arası ve bölgesel süreçler desteklenirken, kadınların politik ve ekonomik alanlarda güçlenmesi ve barış ve güvenliğe katılımı konusunda politika ve program desteği sağlanmaktadır.”

Özetle, UNDP Sahra Altı Afrika’da kadın ve kalkınma konusunu tüm dünyadaki politika ve stratejilerine paralel biçimde ele almakta, hem merkez hem de bölge düzeyinde bulunan ofisleri aracılığı ile bu alandaki çalışmalarını sürdürmektedir. Bu kapsamda, UNDP tarafından kıtanın en kapsamlı örgütü konumundaki AfB’nin kalkınma ve kadın alanındaki bakış açısı göz önünde bulundurularak ve kadınların tüm süreçlere dahil edilmesine yönelik çaba sarf edilerek Sahra Altı Afrika’ya yönelik bölgesel bir program hayata geçirilmektedir.

2.2. Afrika Bölgesel Programı ve Sahra Altı Afrika’da Kadın Merkezli Stratejiler ve Projeler

UNDP’nin Afrika Bölgesel Programı (2022-2025), Afrika kıtasının karşı karşıya olduğu zorluklar ve fırsatlar ile AfB ve diğer bölgesel organlar tarafından ifade edilen Afrika önceliklerine ve özlemlerine yanıt veren bir program olma iddiasındadır. Yine söz konusu program, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve UNDP tarafından ortaya konulan Stratejik Plan (2022-2025) ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi (2022-2025) ile uyumlu olarak hazırlanmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ilerlemeyi sürdürmenin hayati önem taşıdığı vurgulandığı Bölgesel Program, herkes için yaşam kalitesinde dönüştürücü bir değişikliğe yol açarak, vaadine ulaşabilen, daha dirençli ve müreffeh bir Afrika’ya ulaşılmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır ve beş stratejik uygulama ilkesi tarafından yönlendirilmektedir: a) kimseyi geride bırakmama, toplumsal cinsiyet eşitliği ve insanların seçim yapmasına olanak sağlama; b) bölgesel yaklaşımlar; c) entegratör; d) düşünce liderliği ve yenilikçi kalkınma çözümlerinin kuluçka merkezi; e) öncelikli projeler yolu ile ölçek ve etki.¹⁰⁰ Yeni Bölgesel Programın temelini dört temel öncelik oluşturmaktadır: insanlar, refah, gezegen ve barış. Bu kapsamda da kadın ve gençlere özel vurgu yapılmaktadır.¹⁰¹

AfB tarafından Afrika’yı geleceğin küresel güç merkezine dönüştürme planı olarak ortaya konulan 2063 Gündemi ise kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma

100 UNDP, “Regional Programme Document for Africa (2022-2025)”, *United Nations, D/PRD/RBA/4*, 2021.

101 Age, ss. 7-8.

hedefine ulaşmayı amaçlayan kıtanın stratejik çerçevesidir. Söz konusu gündem, uluslararası arenada dinamik bir gücü temsil eden, kendi vatandaşları tarafından yönlendirilen bütüncül, müreffeh ve barışçıl bir Afrika vizyonu temelinde oluşturulmuş olup kıtanın bu vizyona 2013 yılından 2063 yılına değin 50 yıllık bir süre içinde nasıl ulaşmayı amaçladığının somut bir tezahürüdür.¹⁰²

2063 Gündemi kapsamında çeşitli hedefler ortaya konulmuş olup “*kalkınması insan merkezli olan, nüfusunun, özellikle de kadınların ve gençlerin potansiyeline dayanan, çocukların refahını önemseyen bir Afrika*”¹⁰³ hedefi, Afrikalı kadınlara yapılan vurgu sebebiyle özel önem taşımaktadır. Afrika Birliği’nin vizyonunu ortaya koyan söz konusu gündem, kalkınma alanında kadınların da potansiyel katkısına duyulan ihtiyacı dile getirerek, kadınları kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak ele almaktadır: “*Afrika, cinsiyet, siyasi bağlantı, din, etnik bağlantı, yerellik, yaş veya diğer faktörler nedeniyle hiçbir çocuğun, kadının veya erkeğin geride bırakılmayacağı veya dışlanmayacağı kapsayıcı bir kıta olacaktır.*”¹⁰⁴

2063 Gündemi incelendiğinde, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi üzerinde yükselen UNDP politika ve stratejileri ile paralellikler taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda Afrikalı kadınların eşit sosyal, siyasal ve ekonomik haklarla her alanda tam olarak güçlendirilmesi; kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü cinsiyet temelli şiddet ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması; tüm insan haklarından tam anlamıyla yararlanmaları ile zararlı sosyal uygulamaların (özellikle kadın sünneti ve çocuk evlilikleri) sona erdirilmesi vurgulanmaktadır.¹⁰⁵

UNDP’nin çalışmaları, Stratejik Plan’da “3x6x3” çerçevesiyle özetlenmektedir. Bu kapsamda; i) ülkeleri *değişimin üç yönüne doğru destekleme*: yapısal dönüşüm, kimseyi geride bırakmama, direnç oluşturma ii) *altı imza çözümünü aracılığıyla*: yoksulluk ve eşitsizlik, yönetim, dirençlilik, çevre, enerji, toplumsal cinsiyet eşitliği; iii) üç kolaylaştırıcı tarafından: stratejik yenilik, dijitalleşme, kalkınma finansmanı.¹⁰⁶ Bu kapsamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin önündeki yapısal engellerle yüzleşmek ve kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesini ve liderliğini güçlendirmek toplumsal cinsiyet hususundaki ana parametreyi oluşturmaktadır.¹⁰⁷

102 AFB, “Agenda 2063: The Africa We Want”, 2015, https://au.int/sites/default/files/documents/36204-doc-agenda2063_popular_version_en.pdf, Erişim: 1.6.2023.

103 Age, s. 2.

104 Age, s. 8.

105 Age, ss. 8-9.

106 UNDP, “UNDP Strategic Plan 2022-2025”, 2021, <https://www.undp.org/publications/undp-strategic-plan-2022-2025>, Erişim: 1.6.2023, s. 7.

107 Age, s. 9.

Yine, UNDP tarafından ortaya konulan 2022-2025 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi de bölgeye yönelik bakış açısını yansıtmaya açılarından önem taşımaktadır. Bu strateji, 2022-2025 Stratejik Planını tamamlayan UNDP'nin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesine yönelik çalışmalarının gelecekteki yönünü tanımlamaktadır. UNDP'nin toplumsal cinsiyet eşitliği taahhüdü, insanların tercihlerini genişletmeye, adil ve sürdürülebilir bir dünya gerçekleştirmeye ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi vizyonuna ulaşmaya yönelik tüm çabaların ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir.¹⁰⁸

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da gerçekleştirmiş olduğu projeler değerlendirildiğinde ise öncelikle kadınların kalkınma sorunlarına yönelik mikro düzeyden makro düzeye değin hemen her alanda oldukları görülmektedir. Bu bağlamda UNDP, kadın çiftçilere yönelik mikro ölçekli ve gelir getirici projelerden geleceğin Afrikalı genç kadın liderlerin yetiştirilmesine değin çok geniş bir yelpazede faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu ise sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında kalkınmanın pek çok boyutunu ihtiva eden projelerin hayata geçirilmesine verilen önemi göstermektedir. Projelerin incelenmesinde göze çarpan ikinci husus, kadınların kalkınma süreçlerine dâhil edilmesinin, kadınlara çoklu fayda sağlaması özelliklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, iklim değişikliği hususu göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen bir tarım projesi kadınların ekonomik olarak güçlenmeleri ve kendi ayakları üzerinde durmalarına da fayda sağlamaktadır. Bu da bizleri sürdürülebilir kalkınma gündemi altında yer alan hedeflerinin birbirleri ile birçok açıdan bağlantılı olduğu sonucuna götürmektedir. Farklı hedefler altında harekete geçilmesi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi amacına hizmet ederken, kadınlara yönelik projeler de kaçınılmaz olarak toplumsal-ekonomik ve çevresel boyutları içeren sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Üçüncü husus ise UNDP'nin proje ve programlarında hem uluslararası hem de ulusal düzeyde farklı paydaşları sürece dâhil etmesidir. Bu durum bir mali imkân meselesi olan projelerin finansmanında yükün paylaşılması ve yerel düzeyde projenin sahiplenilmesi açısından önem taşımaktadır. Dördüncü husus, çoğunlukla kadınların ekonomik hayata entegrasyonunu hedefleyen, kısa vadeli ve acil sorunlara yönelik projeler olmaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu da bizlere kadınların kalkınma alanına dâhil edilmesine yönelik ekonomik temelli yaklaşımların hala baskın olmaya devam ettiğini göstermektedir.

108 UNDP, "Gender Equality Strategy 2022-2025", 2022, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-09/UNDP_Gender_Equality_Strategy_2022-2025_EN.pdf, Erişim: 1.6.2023, s. 5.

2.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Sahra Altı Afrika'da Kadın Merkezli Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme

Çalışmanın bu kısmında, temel parametrelerini kalkınma, kadın ve Sahra Altı Afrika'nın oluşturduğu keşişim kümesinde UNDP politika, strateji ve uygulamaları eleştirel bir bakış açısıyla analiz edilmektedir. Değerlendirmeye esas olan UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik kadın merkezli politika ve stratejilerinin bölge gerçekleri ile ne denli örtüştüğü, ortaya konulan uygulamaların etkinliği ve yeterliliğidir. Makalenin bu kısmı kalkınma ve kadın alanında alınacak çok yol, varılacak çok merhalenin varlığı akılda tutularak, UNDP politika ve uygulamalarına dair eleştirel bir değerlendirme sunma gayretinin ürünüdür.

UNDP tarafından Sahra Altı Afrika'da toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi temelinde ortaya konulan politika ve stratejiler değerlendirildiğinde, söz konusu iki alanda önemli ilerleme kaydedilmiş olsa da varılan noktanın öngörülenin gerisinde kaldığı açıktır. Ancak bu durum, UNDP tarafından ortaya konulan çabanın etkinliğinin ve yoğunluğunun bir neticesi olduğu kadar Sahra Altı Afrika ülkelerinin konuya bakış açısı ve toplumsal cinsiyet meselesinin kalkınma alanında ne denli önemsendiği ve özümsemiği ile de yakından bağlantılıdır. Kadınlara yönelik eşitsiz ve ayrımcı pratiklerin temelini oluşturan kültürel ve geleneksel uygulamaların varlığı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik ilerlemeyi yavaşlatmaktadır. Bu ise kalkınma alanında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesinin mikro düzeyden makro düzeye değin herkesin meselesi haline gelmediği takdirde başarı sağlanmasının mümkün olmadığını da ortaya koymaktadır. Bu minvalde, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, kalkınma kurum ve kuruluşlarının tikel çabalarının ötesinde genele yayılan bir anlayış/kavrayış dönüşümünü gerekli kılmaktadır.

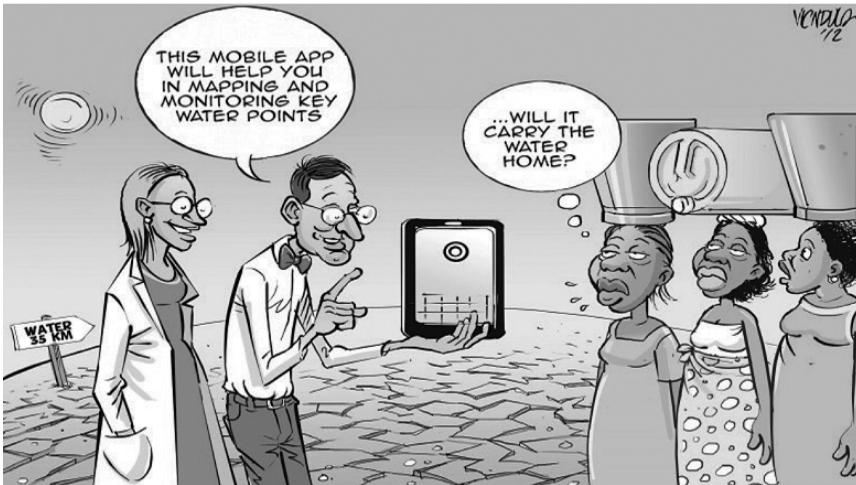
Günümüzde Birleşmiş Milletler, kalkınma ve kadın alanına yön veren söylemlerin mimarı konumundadır. Birleşmiş Milletler tarafından ana rotası saptanan kalkınma politikalarının uygulanması sürecinde ise UNDP ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda, Sahra Altı Afrika'daki ofisleri ve personeli vasıtasıyla fiziki ve beşeri imkânlarla sahip olan UNDP, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesini de içerecek biçimde kalkınmanın hemen her alanında proje ve programlar hayata geçirmektedir. Ancak söz konusu politika ve uygulamaların Afrikalı kadınların hayatına ne ölçüde dokunduğu sorunsalı ile etkinliği ve yeterliliği meseleleri, konunun eleştirel bir biçimde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda, makale boyunca yapılan inceleme ve araştırmaların neticesinde varı-

lan bulgular; *söylem - eylem boşluğu*, *yetersiz finansman*, çoğunlukla kısa vadeli ve pratik ihtiyaçlara yönelik proje tasarımı ve *kurumsal kültür* ana başlıkları altında kümelenerek sunulmaktadır.

Bu noktada dikkate alınması gereken ilk husus *söylem ile eylem arasında mevcut olan boşluktur*. Varılan ve vaat edilen noktalar arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Hedefler ortaya konulması, strateji dokümanları ve eylem planlarının hazırlanması doğrultusunda yoğun bir çabanın varlığı dikkat çekerken; bölge ve ülke düzeyinde uygulama açısından aynı gayreti tespit etmek pek mümkün görünmemektedir.

Brouwers tarafından toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması hususu, kadınların somut sorunları – kuruluşların soyut stratejileri düzleminde ele alınarak farklı bir pencereden eleştirilmektedir. Aile içinde ve toplumda ayrımcılık, şiddet, yoksulluk ve haklardan yoksunluk gibi kadınların dünya çapında karşılaştığı somut sorunlar mevcut iken söz konusu engelleri aşmaya yönelik politikalar soyut kalmaktadır. Bu kapsamda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gizemli diliyle sarmalanan kalkınma kuruluşları gerçek sorunları çözmeye yönelik somut eylemler yerine tüm dikkatleri tüketen soyut stratejiler izlemektedir. Sonuçta da toplumsal cinsiyet ve kalkınma söyleminin esasları pratiğe yansımamakta; politika ve uygulama arasında büyük boşluklar gözlenmektedir.¹⁰⁹

Şekil 4: Politika ve Uygulama / Karikatür

Kaynak: WB, "Cartoon Calendar", 2019.

109 R. Brouwers, "Revisiting Gender Mainstreaming in International Development: Goodbye to an Illusionary Strategy", Working Paper No. 556, *Institute of Social Studies*. 2013.

UNDP tarafından Sahra Altı Afrika'da gerçekleştirilen kalkınma ve kadın merkezli projelerin karşılaştığı zorluklardan bir diğeri *yetersiz finansman* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasını desteklemek amacı doğrultusunda yeterli kaynak ayrılmadığı görülmektedir.¹¹⁰ Bu durum UNDP'ye yönelik çeşitli değerlendirme raporlarında da açıkça ortaya konulmaktadır. Örneğin, 2008–2013 döneminde toplumsal cinsiyet faaliyetlerini desteklemek amacıyla UNDP tarafından net, istikrarlı mali kıstaslar ve mekanizmalar oluşturulamadığı vurgulanmakta; toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini teşvik etmek için programlamaya ve personele ayrılan kaynak tahsislerinin de 2008-2014 döneminde önemli ölçüde azaldığı ifade edilmektedir.¹¹¹

Sandler ve Goetz'in de belirttiği üzere, kaynakların dağılımı söz konusu olduğunda toplumsal cinsiyet eşitliği çoğu zaman en düşük öncelik olmaya devam etmektedir. Yine ülke düzeyinde de cinsiyete duyarlı bütçeleme, kadınların güçlendirilmesini ve cinsiyet eşitliğine daha fazla yatırım yapılmasını tetiklemiş olsa da, çoğu ülke taahhütlerini finanse etmek için ikili ve çok taraflı programlara güvenmekte, özel sektör ise açığı kapatmak için devreye girmemektedir.¹¹² 1990'ların ortalarından sonlarına kadar oldukça dikkat çeken toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının kısa süre sonra üst yönetimin daha önemli gördüğü yeni öncelikler tarafından bir kenara bırakılması da bu durumda etkili olmaktadır.¹¹³

Tüm bu faktörlerin bileşimi, kalkınma alanında kadın merkezli projelere ayrılan payın azalmasına neden olmaktadır. Sonuçta, Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın alanındaki projeler bir mali imkân meselesi olmaya devam etmekte, bölge nüfusu ve potansiyelinin yarısını teşkil eden kadın nüfusun mevcudiyetine rağmen ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kalınmaktadır. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması kapsamında hayata geçirilecek projelerde kadın nüfusun içerilmesi finansman kısıtlamalarının etkisinin azaltılmasına; projelerin yalnızca niceliksel açıdan değil niteliksel açıdan da Sahra Altı Afrika'da kadınların hayatına dokunmasına imkân sağlayacaktır.

110 L. A. Risby ve O. Keller, "Mainstreaming Gender Equality: A Road to Results or a Road to Nowhere?", *Operations Evaluation Department African Development Bank Group*, 2012, s. 10.

111 UNDP IEO, "Evaluation of UNDP's Contribution to Gender Equality and Women's Empowerment", *Independent Evaluation Office*, 2015, s. xii, xviii.

112 J. Sandler ve A. M. Goetz, "Can the United Nations Deliver a Feminist Future?", *Gender & Development*, C. 28, S. 2, 2020, s. 257.

113 Risby ve Keller, age, s. 22.

UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik politika ve uygulamaları analiz edildiğinde finansman konusuyla yakından bağlantılı olan bir diğer husus, projelerin *kısa vadeli ve acil ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte tasarlanmış olmalarıdır*. Bu bağlamda, uzun vadeli birkaç program istisnası dışında, yoğun olarak kadınların ekonomik yaşama entegre edilmelerine yönelik projelerin hayata geçirildiği görülmektedir. Bu kapsamda kadınların stratejik çıkarlarına değil, pratik ihtiyaçlarına odaklanılmaktadır. Yine, bazı politikalar cinsiyet eşitsizliğinin altında yatan kalıcı nedenleri ele almak yerine semptomlara odaklanma eğilimindedir.¹¹⁴

Politika düzeyinde toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının vurgulanmasına rağmen, uygulama düzeyinde kadınlar iktisadi açıdan verimliliklerinden optimum düzeyde fayda sağlanacak biçimde kalkınma sürecine dahil edilmektedir. Bu ise UNDP'nin birçok proje ve program döngüsünü kısa vadeli tasarladığını ve kadınların pratik ihtiyaçlarına hitap eden bir programlama eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Çoğunlukla kısa vadeli ve acil ihtiyaçlara yönelik proje tasarımı, Afrikalı kadınların kalkınma sürecine dâhil olma serüvenindeki stratejik ihtiyaçlarını perdeleme riski taşımaktadır. Kadınların pek çok boyutu ibtiva eden kalkınma alanında çoğunlukla ekonomik temelli proje ve programlar bağlamında ele alınması ise potansiyellerini sınırlandıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, Sahra Altı Afrika'nın sürdürülebilir kalkınması ancak kadınların sorunlarına eğilen uzun vadeli kalkınma politika ve uygulamalarının geliştirilmesi; kadınların da bu politikaların tasarım sürecinde yer alması, kalkınma meselesini bakış açılarıyla zenginleştirilmesi ve derinleştirilmesi ile mümkün olacaktır.

UNDP tarafından tüm dünyada olduğu gibi Sahra Altı Afrika'da da toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi alanlarında ortaya konulan hedeflere ulaşılması, UNDP'nin *kurumsal kültürü* itibariyle de cinsiyet eşitliğini sağlaması ve kadın bakış açısının kalkınma politika ve uygulamalarına yansıtılması ile mümkün hale gelecektir. Holden, Birleşmiş Milletler sistemi genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesini ele aldığı çalışmasında, özellikle üst düzeydeki Birleşmiş Milletler diplomatlarının ağırlıklı olarak erkeklerden oluştuğunu; sadece kadın meselesini ele alan komitelerde kadınların yoğun biçimde yer aldığı ortaya koymaktadır. Yine, genç kadın diplomatların yeterli deneyime sahip olmaması ve meslektaşlarının etkileme becerilerinin sınırlı olması nedenleriyle sistem içinde daha az ağırlık taşıdıkları vurgulanmaktadır.¹¹⁵

114 African Development Forum, "Achieving Gender Equality and Women's Empowerment in Africa", *Progress Report*, ADF-VI, 2008, https://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/3667/bib.%2029080_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 1.6.2023, s. 29.

115 P. Holden, "Gender Equality, Women's Empowerment and the UN What Is It All About?", *The Routledge Handbook of Gender and Development* içinde, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015, s. 529.

UNDP cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önemli adımlar atmış olmakla birlikte üst ve orta düzey yönetim seviyelerinde eşitlik açısından geride kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini teşvik etmek ve çalışanları toplumsal cinsiyet konularında duyarlı hale getirmek için politikalar ve zorunlu mekanizmalar oluşturmuş olsa da bu alanlardaki kurumsal kültürü zayıf kalmaktadır.¹¹⁶ Son on yılda ise bu alanda ilerleme yaşandığının belirtilmesi gerekmektedir. Fakat Sahra Altı Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunda özellikle kalkınma ile ilişkili Birleşmiş Milletler kurumlarında ve hassaten UNDP içerisinde erkek yoğunluğu hala belirgindir.

UNDP'ye cinsiyet eşitliğinin sağlanması bağlamında daha fazla kadın dâhil edilmesi ile niceliksel bir artışın yakalanması mümkün iken, söz konusu kadınların beşeri sermaye artırımına katkı sunulması da niteliksel artış açısından ön plana çıkmaktadır. Risby & Keller'e göre insan kaynakları, toplumsal cinsiyet eşitliğini hem kurumsal hem de saha düzeylerinde yaygınlaştırmanın merkezinde yer almakta olup politikaların tasarımında ve uygulanmasında uygun bilgiyi sağlama, analiz ve izleme işlevlerini yürütme, ayrıca partner ülkelere politika ve teknik tavsiye sunma için vasıflı personele ihtiyaç bulunmaktadır.¹¹⁷ UNDP'nin kurumsal kültürü itibarıyla cinsiyet eşitliği meselesini özümsemesi; sorunlara ve çözümlere kadın penceresinden bakan bir bakış açısının kalkınma politika ve uygulamalarına dâhil edilmesi hayati önem taşımaktadır. Ancak onun kadar mühim bir diğer husus ise, kalkınma politika ve uygulamalarının mimarı olacak kadınların mesleki yeterliliklerinin ve donanımlarının artırılmasıdır.

SONUÇ

Kadınların kalkınma sürecine dâhil olma serüveni, coğrafyalar ve dönemler boyunca kalkınmanın *gerçek* aktörlerinin *gölge* aktörler olarak resmedildiği bir serüveni işaret ve ihtiva etmektedir. Kadınlar tarafından hayatın pek çok alanında verilen mücadelelerin kazanımlarının uluslararası sözleşmelerde, ulusal yasalarda, kalkınma kuruluşlarının politika ve strateji belgelerindeki birer madde olmasının ötesine geçerek hayata tekabül etmesi ise kalkınma ve kadın alanındaki önemli hedeflerden biri olarak varlığını korumaktadır. Bu hedefe ulaşma gayesi doğrultusunda Birleşmiş Milletler sistemi içinde özellikle 2000 sonrası dönemde ön plana çıkan kurum ise UNDP olmuştur. UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da kadınların kalkınma sorunlarına yönelik çalışmalarının söz konusu sorunların çözümüne ne düzeyde katkı sunduğu bu makalenin temel sorusunu, UNDP tarafından söylem düzeyinde ortaya konulan politika ve stratejilerin, eylem düzeyinde proje ve uygulamalara aynı ölçüde yansımadağı bu makalenin ana savını teşkil etmiştir.

116 UNDP IEO, "Evaluation of UNDP's Contribution to Gender Equality and Women's Empowerment", s. xiv.

117 Risby ve Keller, age, s. 24.

Yapılan inceleme neticesinde UNDP'nin Afrikalı kadınların kalkınmasına önemli katkılarının olduğu ancak bu katkının kurumsal metinler çerçevesinde incelenen söyleminde vaat edilenin gerisinde kaldığı saptanmıştır. Bu durum da UNDP tarafından Sahra Altı Afrika'ya yönelik geliştirilen kadın merkezli politika ve uygulamalarının gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet meselesinin “gerçek” bir küresel öncelik olarak kabul edilmesi ve kadınların, kalkınmanın yalnızca pasif alıcıları değil aktif aktörlerine dönüşmesi doğrultusunda tüm düzeylerde adımlar atılması hayati önem taşımaktadır.

Bu kapsamda, söylem ve eylem düzeyleri arasındaki uçurumun kapatılması; kadın merkezli projelerin yeterli biçimde finanse edilmesi, kısa vadeli ve acil çözüm gerektiren alanların yanı sıra uzun vadeli ve kapsamlı dönüşümüne katkı sunacak proje ve programların geliştirilmesi, kadınların yalnızca ekonomi bağlamında değil kalkınmanın tüm boyutlarını içerecek ve potansiyelini açığa çıkarmasına imkan verecek biçimde kalkınma süreçlerine dâhil edilmesi; UNDP'nin kurumsal kültürünün cinsiyet eşitliğini sağlayacak ve kadın bakış açısını içerecek biçimde dönüştürülmesi kilit alanlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Ortaya konulan değerlendirmeler ışığında yapılacak reformların UNDP'nin Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın merkezli proje ve uygulamalarında dikkate değer bir iyileşme sağlayacağı kuşkusuzdur. Ancak toplumsal cinsiyet meselesine dair anlayış ve kavrayış biçiminde ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde kapsamlı bir değişim/dönüşüm yaşanmadan UNDP'nin çabaları sınırlı kalmaya devam edecektir. Kalkınma ve kadın alanında başarı kaydedilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının güçlendirilmesinin “herkesin meselesi” olarak kabul edilmesi ile mümkün hale gelecektir.

Önümüzdeki dönemde, UNDP'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik kadın merkezli politika ve uygulamalarında her düzeyde işbirliği imkânlarını geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Kadınların kalkınma sorunlarına kalıcı çözümler bulunması amacı doğrultusunda söz konusu alanda faaliyet gösteren yerel, ulusal, bölgesel, ikili ve çok taraflı paydaşlarla koordinasyon halinde hareket edilmesi, hem karşılıklı bilgi ve tecrübenin paylaşılmasına hem de mevcut finansman kaynaklarının en etkin ve verimli biçimde kullanılmasına giden yolu açacaktır. Kadınların hayatın her alanında karşı karşıya kaldığı sorun alanlarının derinleştiği günümüzde, Sahra Altı Afrika'da kalkınma ve kadın alanında faaliyet gösteren kurumlarla işbirliği mekanizmaları oluşturulması, küresel nitelikli sorunlara küresel nitelikte çözümler bulunmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AfB. "Agenda 2063: The Africa We Want", 2015, https://au.int/sites/default/files/document-s/36204-doc-agenda2063_popular_version_en.pdf, Erişim: 1.6.2023
- AfB. "Terms of Reference Consultancy to Develop a Documentary on the African Women's Decade (AWD), 2010-2020", 2.11.2018, https://au.int/sites/default/files/bids/35198-tor-_documentary.pdf, Erişim: 1.6.2023
- Africa Cartoons. "Tag Archives: Development", 2014, <https://africacartoons.com/tag/development/page/2/>, Erişim: 1.6.2023
- African Development Forum. "Achieving Gender Equality and Women's Empowerment in Africa", *Progress Report*, ADF-VI, 2008, https://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/3667/bib.%2029080_I.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 1.6.2023
- Alene, A. D., V. M. Manyong, G. O. Omany, H. D. Mignouna, M. Bokanga ve G. D. Odhiambo. "Economic Efficiency and Supply Response of Women as Farm Managers: Comparative Evidence from Western Kenya", *World Development*, C. 36, S. 7, 2008, s. 1247-1260.
- Anderson, S. ve D. Ray. "Missing Women: Age and Disease", *Review of Economic Studies*, C. 77, S. 4, 2010, ss. 1262-1300.
- Annan, K. "Statement Delivered at the Conference on African Women and Economic Development", *Press Release SG/SM/6544 REC/27*, 30.4.1998, <https://press.un.org/en/1998/19980430.SGSM6544.html>, Erişim: 1.6.2023
- Aysan, A. F. ve D. Dumludağ (ed.). *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014.
- Baldé, R. "Unpaid Care Work Inequality and Women's Employment Outcomes in Senegal", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde*, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, ss. 225-243.
- Brouwers, R. "Revisiting Gender Mainstreaming in International Development: Goodbye to an Illusionary Strategy", Working Paper No. 556, *Institute of Social Studies*. 2013.
- Coles, A., L. Gray ve J. Momsen (ed.). *The Routledge Handbook of Gender and Development*, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015.
- Desai, V. ve R. B. Potter (ed.). *The Companion to Development Studies*, 3. Baskı, Routledge, Oxon, 2014.
- Guterres, A. "If We Fail in Africa, We Will Fail in the World, António Guterres Tells UN Staff", *Africa Renewal*, 2017, <https://www.un.org/africarenewal/news/if-we-fail-africa-we-will-fail-world-ant%C3%B3nio-guterres-tells-un-staff>, Erişim: 1.6.2023
- Holden, P. "Gender Equality, Women's Empowerment and the UN What Is It All About?", *The Routledge Handbook of Gender and Development içinde*, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015, ss. 527-537.
- Hovorka, A. J. "Gender And Livestock in Developing Nations", *The Routledge Handbook of Gender and Development içinde*, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015, ss. 138-148.
- Jacobs, S. "Gender, Agrarian Reforms and Land Rights", *The Routledge Handbook of Gender and Development içinde*, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015, ss. 95-105.
- Keavane, M. "Changing Access to Land for Women in Sub-Saharan Africa", *The Routledge Handbook of Gender and Development içinde*, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015, ss. 85-94.
- Kishwar, M. P. "Feminism and Feminist Issues in the South - A Critique of the "Development" Paradigm", *The Companion to Development Studies içinde*, 3. Baskı, Routledge, Oxon, 2014, ss. 402-407.

- Koissy-Kpein, S. A. "Achieving Gender Equality in Education in Sub-Saharan Africa: Progress and Challenges in Moving from the MDGs to the SDGs", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020*, ss. 143-164.
- Konte M. ve Tirivayi, N. "Introduction", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020*, ss. 3-12.
- Konte, M. ve N. Tirivayi (ed.). *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa*, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020.
- Köhler-Rollefson, I. "Invisible Guardians - Women Manage Livestock Diversity", *Animal Production and Health Working Paper No. 174*, Food and Agriculture Organization, Rome, 2012.
- Leone, T. ve E. Coast. "Demographic Change and Gender", *The Companion to Development Studies içinde*, 3. Baskı, Routledge, Oxon, 2014, ss. 387-393.
- Mbaye, L. M. "Weather Shocks and Women Empowerment", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020*, ss. 37-49.
- Melesse, T. M. ve Y. M. Awel. "Land Tenure, Gender and Productivity in Ethiopia and Tanzania", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020*, ss. 89-108.
- Morrell, R. "Considering the Case for Single-Sex Schools for Girls in South Africa", *McGill Journal of Education*, C. 35, S. 3, 2000, ss. 221-244.
- Mwesigye, F., M. Guloba ve M. Barungi. "Women's Land Rights and Agricultural Productivity in Uganda", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020*, ss. 71-88.
- Nanziri, L. E. "Financial Inclusion and Welfare in South Africa: Is There a Gender Gap?", *Journal of African Development*, C. 18, S. 2, 2016, ss. 109-134.
- Nanziri, L. E. "Women, Inclusive Finance and the Quality of Life: Evidence from Zambia", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde*, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, ss. 285-303.
- Njuki, J. ve B. Miller. "Making Livestock Research and Development Programs and Policies More Gender Responsive", *Women, Livestock Ownership and Markets: Bridging the Gender Gap in Eastern and Southern Africa*, Routledge, London, 2013, ss. 111-128.
- Ntuli, M. ve Kwenda, P. "Gender Gaps in Employment and Wages in Sub-Saharan Africa: A Review", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020*, ss. 183-203.
- Özcan, H. P.** "Toplumsal Cinsiyet Politikaları Merkezli Kalkınma Ve Kalkınma Yardımı Stratejileri" (Uzmanlık Tezi), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Ankara, 2010.
- Parfitt, B. "Gender And Health", *The Routledge Handbook of Gender and Development içinde, 1. Baskı, Routledge, Oxon & New York, 2015*, ss. 250-260.
- Philips, S. P. "Measuring the Health Effects of Gender", *Journal of Epidemiology and Community Health*, 62, 2008, ss. 368-371.
- Rippenaar-Joseph, T. "Mainstreaming Women in Development? A Gender Analysis of the United Nations Development Programme in South Africa" (Ph.D. Tezi), University of Stellenbosch, Stellenbosch, 2009.

- Risby, L. A. ve O. Keller. "Mainstreaming Gender Equality: A Road to Results or a Road to Nowhere?", *Operations Evaluation Department African Development Bank Group*, 2012.
- Sandler, J. ve A. M. Goetz. "Can the United Nations Deliver a Feminist Future?", *Gender & Development*, C. 28, S. 2, 2020, ss. 239-263.
- Schwerhoff, G. ve M. Konte. "Gender and Climate Change: Towards Comprehensive Policy Options", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020*, ss. 51-67.
- Sen, A. "More Than 100 Million Women are Missing", *The New York Review*, 37(20), 1990, <https://www.nybooks.com/articles/1990/12/20/more-than-100-million-women-are-missing/>, Erişim: 1.6.2023._
- Sidze, E. M., M. K. Mutua ve H. P. Donfouet. "Towards Achieving Equity in Utilisation of Maternal Health Services in Selected Sub-Saharan African Countries: Progress and Remaining Challenges in Priority Countries", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020*, ss. 111-124.
- Tirivayi, N. "Barriers to and Facilitators of Contraceptive Use Among Married Adolescent Girls in Six Sub-Saharan African Countries", *Women and Sustainable Human Development Empowering Women in Africa içinde, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020*, ss. 125-141.
- UN CAREERS. "Staff Categories", 2023, <https://careers.un.org/lbw/home.aspx?viewtype=SC&lang=en-US>, Erişim: 1.6.2023_
- UN WOMEN. "World Survey on the Role of Women in Development 2019 - Why Addressing Women's Income and Time Poverty Matters for Sustainable Development", *Research and Data section of UN Women*, 2020, <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/06/world-survey-on-the-role-of-women-in-development-2019>, Erişim: 1.6.2023
- UN. "Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women", 9.3.2020, <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2020/06/report/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en-1.pdf>, Erişim: 1.6.2023_
- UNDP Africa. "COVID-19 Pandemic Response in Africa Humanity Needs Leadership and Solidarity to Defeat the Coronavirus", 2023, <https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/coronavirus.html>, Erişim: 1.6.2023
- UNDP Africa. "About Us – Overview", 2023, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/about_us.html, Erişim: 1.6.2023
- UNDP Africa. "Regional Service Center", 2023c, https://www.africa.undp.org/content/rba/en/home/about_us/regional-hub.html, Erişim: 1.6.2023
- UNDP Data Center. "Human Development Insights", 2023, <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks>, Erişim: 1.6.2023
- UNDP IEO. "Evaluation of UNDP's Contribution to Gender Equality and Women's Empowerment", *Independent Evaluation Office*, 2015, <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/thematic/gender.shtml>, Erişim: 1.6.2023
- UNDP IEO. "Evaluation of UNDP Strategic Plan 2018–2021", *Independent Evaluation Office*, 2021, <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/thematic/spe-2021.shtml>, Erişim: 1.6.2023
- UNDP. "Africa Human Development Report 2016 - Accelerating Gender Equality and Women's Empowerment in Africa", Regional Bureau for Africa, New York, 2016.
- UNDP. "Regional Programme Document for Africa (2022-2025)", *United Nations, DP/RPD/RBA/4*, 2021.

- UNDP. “UNDP Strategic Plan 2022-2025”, 2021, <https://www.undp.org/publications/undp-strategic-plan-2022-2025>, Erişim: 1.6.2023
- UNDP. “Gender Equality Strategy 2022-2025”, 2022, https://www.undp.org/sites/g/files/zs-kgke326/files/2022-09/UNDP_Gender_Equality_Strategy_2022-2025_EN.pdf, Erişim: 1.6.2023
- UNDP. “Transparency Portal”, 2023, <https://open.undp.org/>, Erişim: 1.6.2023_
- UNFPA. “Covid-19: A Gender Lens Technical Brief Protecting Sexual and Reproductive Health And Rights, and Promoting Gender Equality”, Mart 2020, https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/COVID-19_A_Gender_Lens_Guidance_Note.pdf, Erişim: 1.6.2023_
- UNICEF. “Regional Classifications”, 2023, <https://data.unicef.org/regionalclassifications/>, Erişim: 1.6.2023
- UNSTATS. “Regional groupings used in Report and Statistical Annex – Sub Saharan Africa”, 2023, <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/regional-groups/>, Erişim: 1.6.2023
- WB. “Cartoon Calendar”, 2019, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2019/12/12/2020-vision---new-year-new-cartoon-calendar>, Erişim Tarihi: 1.6.2023
- WB. “Sub Saharan Africa”, 2023, <https://data.worldbank.org/country/ZG>, Erişim: 1.6.2023
- WHO. “Violence Against Women Prevalence Estimates – 2018”, 9.3.2021, <https://www.who.int/publications/i/item/9789240022256>, Erişim: 1.6.2023_
- WUNRN. “2012 Cartoons - Water & Sanitation - Gender Perspective”, 2012, http://www.wunrn.org/news/2012/04_12/04_09/040912_water.htm, Erişim: 1.6.2023_